

Οδηγίες Εκπόνησης Σχεδίων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ & ΕΡΓΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

<http://www.minenv.gr>

Φορέας Υλοποίησης: Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας / Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ), 14ο χλμ. Θεσσαλονίκης-Μηχανιώνας, 570 01 Θέρμη, Τ.Θ. 60394. <http://www.ekby.gr>.

Η έκδοση αυτή έχει χρηματοδοτηθεί από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων και συγκεκριμένα από το ΕΤΕΡΠΣ.

ISBN 960-7511-23-9

Η έκδοση αυτή τυπώθηκε σε 1.300 αντίτυπα.

Η πλήρης αναφορά στην παρούσα έκδοση είναι:

Κακούρος, Π., Βασιλική Τσιαούσι και Έλενα Χατζηχαράλαμπος. 2004. Οδηγίες εκπόνησης σχεδίων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών. Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ) και ΥΠΕΧΩΔΕ. Θέρμη, Σελ.72.

Kakouros, P., Vasiliki Tsiaoussi, and Helena Hadjicharalambous. 2004. Guidelines for the preparation of management plans for protected areas. Greek Biotope/Wetland Centre (EKBY) and Hellenic Ministry for the Environment, Physical Planning and Public Works. Thermi, Greece. 72p.

Επιμέλεια εντύπου: Χρυσούλα Λιόντα, ΕΚΒΥ
Σχεδιασμός & Εκτύπωση: Κική Χούφου, EARTH DESIGN

Θέρμη, 2004

Copyright © της παρούσας έκδοσης:

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Copyright © κειμένων και εικαστικών:

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ-ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η παρούσα έκδοση του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων-Υγροτόπων, που αφορά σε οδηγίες εκπόνησης σχεδίων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην επιτάχυνση της επίτευξης καιρών στόχων των Φορέων Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών στη χώρα μας.

Έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό γνωστικό κενό και, παράλληλα, να υποβοηθήσει τους αρμόδιους Φορείς Διαχείρισης στην κατάσταση βιώσιμων, λειτουργικών και αποτελεσματικών σχεδίων διαχείρισης των περιοχών τους. Τούτο, φυσικά, δεν μπορεί να επιτευχθεί ολοκληρωμένα παρά μόνο όταν λαμβάνονται υπ' όψιν τόσο γενικές όσο και ειδικές αρχές διαχείρισης, καθώς επίσης και οι τοπικές ιδιαιτερότητες κοινωνικο-οικονομικής και πολιτιστικής φύσεως.

Με άλλα λόγια, ο φυσικός και πολιτιστικός πλούτος των προστατευόμενων περιοχών δεν αρκεί από μόνος του ως συγκριτικό πλεονέκτημα, ώστε αυτές να καταστούν αυτόματα πόλοι ανάπτυξης των πέριξ κοινωνιών. Αυτό έχει αποδειχθεί από τη μέχρι τώρα εμπειρία. Αντιθέτως, η ορθή και συνετή διαχείριση αυτών των περιοχών είναι ένα γενικότερο ζητούμενο που θα πρέπει να στηρίζεται στο τρίπτυχο περιβάλλον-πολιτισμός-ποιότητα ζωής και στη συστράτευση όλων των πολύτιμων κοινωνικών, οικονομικών, εκπαιδευτικών και διοικητικών-διαχειριστικών δυνάμεων.

Συνεπώς, η έννοια της προστατευόμενης περιοχής δεν συνεπάγεται την τοποθέτηση ενός ολόκληρου συστήματος χλωρίδας και πανίδας σε «γυάλα συντήρησης», μακριά από τον άνθρωπο και τις ασχολίες του. Αντιθέτως, έχει ανάγκη την ανάληψη ήπιων δράσεων με σεβασμό στο περιβάλλον εκ μέρους των τοπικών κοινωνιών και τη συμμετοχή, τόσο των ντόπιων όσο και των επισκεπτών, στο φυσικό γίγνεσθαι.

Για να επιτευχθεί αυτό, πρέπει οι αρμόδιοι φορείς να είναι ανοιχτοί στις απαιτήσεις των καιρών, να σχεδιάζουν με προοπτική, να

επεμβαίνουν διορθωτικά, αλλά και να πορεύονται αποφασιστικά στη βάση προδιαγεγραμμένου και κοινά αποδεκτού σχεδίου. Φυσικά, η πολυπλοκότητα και η συμπλοκή των παραγόντων που συναπαρτίζουν το πεδίο δράσης για κάθε Φορέα Διαχείρισης Προστατευόμενης Περιοχής συχνά καθιστούν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων μια εξόχως δύσκολη ενέργεια. Τούτα είναι, όμως, τα ζητήματα που έρχεται να λύσει, κατά το δυνατόν, η παρούσα έκδοση.

Με γνώμονα τη μεταφορά γνώσης και εμπειρίας στους καθ' ύλην αρμόδιους φορείς, την πρόκληση ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη συνεργασιών από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και την επαύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, η παρούσα έκδοση μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην αποτελεσματική διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών της χώρας μας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΟΥΦΛΙΑΣ

Υπουργός Περιβάλλοντος, Χωροταξίας
και Δημοσίων Έργων

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Οι πολλαπλές και πολύμορφες ανάγκες που επιθυμεί να καλύψει ο άνθρωπος μέσω της κήρυξης προστατευόμενων περιοχών δεν μπορούν να ικανοποιηθούν χωρίς καλώς σχεδιασμένη διεύθυνση των χρήσεων γης και ρύθμιση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Όσο οι φυσικοί πόροι θεωρούνταν «άφθονοι» και οι φυσικές περιοχές «ατέλειωτες», η υποβάθμισή τους δεν γινόταν αντιληπτή και η διαχείρισή τους ασκούσαν χωρίς σχεδιασμό και ανάλογα με τις πρόσκαιρες ανάγκες.

Ο σχεδιασμός της διαχείρισης εμφανίσθηκε ως ανάγκη, όταν οι κοινωνίες αντιλήφθηκαν ότι υπήρχε ανάγκη να εξασφαλισθεί η αιεφόρος παραγωγή αγαθών και παροχή υπηρεσιών. Ένα ορθό σχέδιο διαχείρισης αποτελεί πλέον απαραίτητο και *εκ των ων οικ άνευ* εργαλείο για την επιτυχή διαχείριση μιας περιοχής, πολύ δε περισσότερο μιας προστατευόμενης περιοχής.

Η σύνταξη και η εφαρμογή σχεδίων διαχείρισης ξεκίνησε από την Κεντρική Ευρώπη με αφορμή την έλλειψη ξύλου που άρχισε να παρατηρείται με την πρόοδο της βιομηχανικής επανάστασης. Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Έως τα τέλη του 19ου αιώνα σε καμία περιοχή του τότε ελληνικού κράτους δεν εφαρμοζόταν σχεδιασμένη διαχείριση. Υπήρχαν μόνο επιμέρους απαγορευτικές διατάξεις για ορισμένες δραστηριότητες, όπως η βοσκή, η ξύλευση και η θήρα, αλλά εφαρμόζονταν ελλιπώς. Το πρώτο σχέδιο διαχείρισης περιοχής με φυσική βλάστηση έγινε τη δεκαετία του 1930 για τα ελατοδάση της Βυτίνας.

Την τελευταία εικοσαετία έχουν εκπονηθεί για αρκετές ελληνικές προστατευόμενες περιοχές (π.χ. υδροτόπους Ραμσάρ) διάφορα επιστημονικά κείμενα σχετικά με την ενδεδειγμένη διαχείριση των περιοχών αυτών. Ορισμένα από τα κείμενα αυτά έχουν τον «κλασικό» τίτλο *σχέδιο διαχείρισης* ενώ άλλα τιτλοφορούνται μελέτη διαχείρισης, περιβαλλοντική μελέτη, ειδική περιβαλλοντική μελέτη. Όλα λίγο-πολύ ακολουθούν την ίδια γενική δομή ενός «κλασικού» σχεδίου διαχείρισης. Με την έννοια «κλασικό» εννοούμε ένα σχέδιο διαχείρισης για την εκπόνηση του οποίου έχουν εκδοθεί οδηγίες από ξένους εθνικούς φορείς (Alexander 1996), από διεθνή δίκτυα οργάνωσης και

περιοχών όπως το Eurosita (Bines 1999) ή από διεθνείς συμβάσεις (π.χ. Σύμβαση Ραμσάρ). Οι οδηγίες αυτές ακολουθούνται ευρέως σε πολλές χώρες και συμπύπτουν κατ' ελάχιστον στο ότι ένα σχέδιο διαχείρισης προστατευόμενης φυσικής περιοχής πρέπει να είναι δομημένο με βάση τις ακόλουθες ευρείες ενότητες: αναλυτική περιγραφή της περιοχής, αξιολόγηση της περιοχής και αναγνώριση των σκοπών διαχείρισης, διατύπωση των μέτρων διαχείρισης που απαιτούνται για την επίτευξη των σκοπών και σχεδιασμός της εφαρμογής των μέτρων. Την κλασική αυτή δομή ακολουθούν οι ανά χείρας οδηγίες και έχουν σκοπό τη διευκόλυνση εκείνων που εκπονούν σχέδια διαχείρισης.

Συχνά λέγεται ότι η σωστή διαχείριση απαιτεί επιστήμη και τέχνη. Επομένως, το βασικό εργαλείο της διαχείρισης, το σχέδιο διαχείρισης, είναι θέμα τόσο αξιόπιστης επιστημονικής τεκμηρίωσης όσο και τέχνης του εφικτού, δηλαδή της ικανότητας άριστης χρήσης των πόρων τους οποίους θα έχουν στη διάθεσή τους οι φορείς διαχείρισης αλλά και της άμβλυνσης των συγκρουόμενων συμφερόντων.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΤΑΦΗΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Δασολογίας ΑΠΘ
και Μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου του ΕΚΒΥ*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. Εισαγωγή	9
B. Σχεδιασμός διαχείρισης	11
Γ. Πλαίσιο διαχείρισης	14
Γ.1. Η διεθνής προσέγγιση	14
Γ.2. Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ και το Δίκτυο Natura 2000	17
Γ.3. Το εθνικό θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο	19
Γ.4. Μέσα που χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση των προστατευόμενων περιοχών	21
Δ. Σχέδια διαχείρισης	23
Δ.1. Τι είναι τα σχέδια διαχείρισης	23
Δ.2. Από πού προβλέπονται τα σχέδια διαχείρισης	23
Δ.3. Ποια είναι τα προστατευόμενα αντικείμενα	24
Δ.4. Ποια είναι τα στάδια από την εκπόνηση έως την αναθεώρηση ενός σχεδίου διαχείρισης	24
Ε. Οδηγίες εκπόνησης σχεδίων διαχείρισης	28
Ε.1. Γενικές αρχές για την εκπόνηση ενός σχεδίου διαχείρισης	28
Ε.2. Πίνακας περιεχομένων των σχεδίων διαχείρισης	34
Ε.3. Ανάλυση του περιεχομένου των σχεδίων διαχείρισης	35
ΣΤ. Βιβλιογραφία	69

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας», είναι να συμβάλλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλότητας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων¹ καθώς και της άγριας πανίδας και της αυτοφυούς χλωρίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται η συνθήκη. Όλα δε τα μέτρα που λαμβάνονται σύμφωνα με την εν λόγω Οδηγία αποβλέπουν στο να διασφαλισθεί η διατήρηση ή η αποκατάσταση σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

Η εγκατάσταση και λειτουργία του Ευρωπαϊκού Δικτύου Προστατευόμενων Περιοχών Natura 2000 αποτελεί την πιο μακρόπνοη και φιλόδοξη επιδίωξη της Οδηγίας.

Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα κατέχει μία από τις υψηλότερες πανευρωπαϊκά θέσεις, σε ό,τι αφορά τη βιολογική της ποικιλότητα. Περίπου το 20% της επιφάνειας της χώρας έχει προταθεί για ένταξη στο Δίκτυο Natura 2000. Με τον Νόμο 1650/1986 είχαν τεθεί οι θεσμικές βάσεις για τη διαδικασία χαρακτηρισμού «περιοχών, στοιχείων ή συνόλων της φύσης και του τοπίου», καθώς και του καθορισμού των ορίων και τυχόν ζωνών προστασίας τους. Η σύσταση φορέων διαχείρισης των περιοχών αυτών προβλέπεται από τους Νόμους 2742/1999 και 3044/2002 και έχει ήδη αρχίσει (έχουν συσταθεί 27 φορείς διαχείρισης).

Λαμβάνοντας υπόψη τον γενικό σκοπό της Οδηγίας, αλλά και τη συγκρότηση και λειτουργία του Δικτύου Natura 2000, οι παρούσες οδηγίες αποσκοπούν στο να βοηθήσουν τους φορείς διαχείρισης των περιοχών του Δικτύου Natura 2000 στην εκπόνηση εφαρμόσιμων σχεδίων διαχείρισης. Αυτά θα αποτελέσουν το μέσο για τη λήψη μέτρων διατήρησης της βιολογικής ποικιλότητας στις προστατευόμενες περιοχές όπου έχουν στην ευθύνη τους οι φορείς διαχείρισης.

Το παρόν κείμενο περιλαμβάνει οδηγίες για την εκπόνηση των σχεδίων, δίνει πηγές πληροφόρησης στις οποίες μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να ανατρέχουν για ειδικότερα θέματα και προδιαγράφει τα ειδικότερα κεφάλαια των σχεδίων διαχείρισης. Οι οδηγίες επικεντρώνονται στις αναγνωρισμένες, σήμερα, προστατευόμενες περιοχές του Δικτύου Natura 2000, για τις οποίες έχουν ήδη εκδο-

¹ Ως φυσικοί οικοτόποι θεωρούνται, σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, χερσαίες περιοχές ή υγρά τοπία που διακρίνονται χάρη στα βιολογικά και μη βιολογικά γνωρίσματά τους, είτε είναι εξ ολοκλήρου φυσικές είτε ημιφυσικές.

θεί πράξεις οριοθέτησης και θεσμοθέτησής τους (οι περισσότερες προστατεύονται ήδη ως εθνικοί δρυμοί και περιοχές Ραμσάρ). Μπορούν βεβαίως να εφαρμοσθούν και σε κάθε άλλη περίπτωση διαχείρισης φυσικών οικοσυστημάτων, για τα οποία δεν έχουν προηγηθεί πράξεις κήρυξης τους ως προστατευόμενες περιοχές. Στην περίπτωση όμως αυτή θα πρέπει να προβλεφθεί ειδική διαδικασία τεκμηρίωσης της ανάγκης προστασίας των εν λόγω περιοχών, αξιολόγησης και οριοθέτησης του προστατευτέου αντικειμένου και επίσης να προετοιμασθεί φάκελος ανακοίνωσης και δημοσιοποίησης σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος για τη νομοθετική κατοχύρωση των περιοχών αυτών ως προστατευόμενων.

Οι παρούσες οδηγίες έλαβαν υπόψη τους τις οικείες ευρωπαϊκές και εθνικές κανονιστικές πράξεις. Περισσότερο έχουν να κάνουν με τη συστηματοποίηση, διασαφήνιση και προσαρμογή προηγούμενων αναλόγων όμοιων κειμένων και λιγότερο με νέες προσθήκες και προσεγγίσεις. Ειδικότερα, το παρόν κείμενο βασίστηκε σε παλαιότερη όμοια εργασία που είχε εκπονήσει το ΕΚΒΥ (Παπαστεργιάδου κ.ά. 1995) και σε νεότερη που αφορά την έκδοση εκπαιδευτικού πακέτου για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών (Χατζηχαραλάμους και Γεράκης 2004). Άντλησε ωστόσο χρήσιμες πληροφορίες από τις οδηγίες του Countryside Commission of Wales (Alexander 1996) και από τα σχετικά έργα που εκπονήθηκαν για την Ελλάδα (ΥΠΕΧΩΔΕ 2001) και εμπλουτίστηκε με τις νεότερες εξελίξεις που δίνονται από το ευρωπαϊκό δίκτυο διαχειριστών της φύσης (Bines 1999), τους Idle και Bines (2004) και από τις κατευθύνσεις της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα (2004) καθώς και από σχετική απόφαση των συμβαλλόμενων μερών στη Σύμβαση Ραμσάρ (Απόφαση VIII.14 2002). Στο παρόν κείμενο δεν περιλαμβάνονται οδηγίες για την εφαρμογή των σχεδίων διαχείρισης, καθώς αυτό είναι δυνατό να διαφέρει μεταξύ των φορέων.

B. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Οι περιοχές του Δικτύου Natura 2000 επηρεάζονται από φυσικούς, αλλά κυρίως από ανθρωπογενείς παράγοντες. Η έκταση των περισσότερων περιοχών είναι μεγάλη και στα όριά τους υπάρχουν οικισμοί και ασκούνται δραστηριότητες. Για να διατηρηθεί η βιολογική ποικιλότητα και να χρησιμοποιούνται συνεπώς οι φυσικοί πόροι, η διαχείριση θα πρέπει να σχεδιάζεται λαμβάνοντας υπόψη τα ενδιαφέροντα, τις χρήσεις και τις ασκούμενες πιέσεις.

Ο σχεδιασμός διαχείρισης είναι μια συνεχής διαδικασία, δυναμική και ευπροσάρμοστη. Εξελίσσεται καθώς μεταβάλλονται τα γνωρίσματα της περιοχής, οι παράγοντες που την επηρεάζουν και οι προτεραιότητες σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Από τους πιο σημαντικούς ρόλους του σχεδιασμού της διαχείρισης, σύμφωνα και με τις νέες κατευθύνσεις από τη Σύμβαση Ραμσάρ είναι (βλ. και Πλαίσιο 1):

4 Να θέτει τους σκοπούς διαχείρισης της περιοχής.

Είναι ο σπουδαιότερος ρόλος. Η ορθή επιλογή των σκοπών διαχείρισης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της περιοχής. Στα νομοθετικά κείμενα κήρυξης των προστατευόμενων περιοχών αναφέρονται και οι γενικοί σκοποί κήρυξής τους. Αυτοί μπορεί να δώσουν το υπόβαθρο για την αναγνώριση των ειδικότερων σκοπών διαχείρισης και τον σχεδιασμό των μέτρων διαχείρισης.

4 Να αποκτά και να κατανέμει πόρους.

Με τον όρο «πόροι» νοούνται το ανθρώπινο δυναμικό, οι πιστώσεις, ο εξοπλισμός και η υποδομή. Κατά τον σχεδιασμό θα πρέπει να αναγνωρίζονται, να ποσοτικοποιούνται και να κατανέμονται οι πόροι που είναι απαραίτητοι για την επιτυχή εφαρμογή της διαχείρισης. Ο σχεδιασμός των δράσεων για την εξεύρεση των πόρων αποτελεί επίσης σπουδαία και συνεχή διαδικασία για την προστασία της περιοχής.

4 Να διασφαλίζει ότι η διαχείριση είναι αποτελεσματική και αποδοτική και να το μετρά.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι πόροι που διατίθενται για τη διαχείριση υπολείπονται των αναγκών. Είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για τη διατήρηση της περιοχής αλλά και για τη βιωσιμότητα του φορέα διαχείρισής της, να διασφαλίζεται η βέλ-

**Γιατί
σχεδιάζουμε;**
Σχεδιάζουμε για να είμαστε ονομαστικοί και τεκμηριωμένοι στην προσέγγισή μας και υπόλογοι για το αποτέλεσμα.

τιστη κατανομή και χρήση των πόρων. Είναι ιδιαίτερος σκόπιμο, τόσο για λόγους ορθής πρακτικής όσο και για λόγους «καλής έξωθεν μαρτυρίας», να σχεδιάζεται σύστημα μέτρησης και παρακολούθησης, με κατάλληλους δείκτες, των παραμέτρων της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας και να αναφέρονται τα αποτελέσματα. Αυτά μπορούν να επιδεικνύονται και κατά την πραγματοποίηση εσωτερικών ή εξωτερικών ελέγχων (audits). Είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να μετρούται και να αξιολογείται κατά πόσον επιτεύχθηκαν οι σκοποί διαχείρισης που τέθηκαν.

4Να παρέχει πληροφόρηση και να διασφαλίζει την επικοινωνία.

Η παροχή πληροφοριών και η επικοινωνία με άλλους φορείς διαχείρισης, υπηρεσίες, μη κρατικές οργανώσεις, ιδρύματα και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη, είναι χρήσιμο να προωθούνται διότι συμβάλλουν στην επίτευξη των σκοπών διαχείρισης.

4Να προωθεί τη διαβούλευση και την επίλυση συγκρούσεων.

Σπουδαίος παράγοντας για την επιτυχία της διαχείρισης αποτελεί η κοινωνική αποδοχή. Οι συμμετοχικές διαδικασίες δίνουν την ευκαιρία να δημιουργηθεί σχέση εμπιστοσύνης με τον τοπικό πληθυσμό και είναι ιδιαίτερα χρήσιμο αυτές να προωθούνται. Βεβαίως, στις περισσότερες περιοχές υπάρχουν συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ κοινωνικών ομάδων και είναι δύσκολη η ιεράρχηση προτεραιοτήτων. Είναι σκόπιμο ο σχεδιασμός της διαχείρισης να παρέχει το πεδίο για την επίλυση, αν είναι δυνατόν, των συγκρούσεων και τη διατύπωση δεσμεύσεων.

4Να συμμορφώνεται με περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς πολιτικές.

Ο σχεδιασμός και η άσκηση της διαχείρισης θα πρέπει να είναι συμβατοί με την εθνική πολιτική και τις εθνικές στρατηγικές, τη νομοθεσία, τον περιφερειακό σχεδιασμό, τις ευρωπαϊκές οδηγίες και τις διεθνείς συμβάσεις. Η Εθνική Στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη, η Εθνική Στρατηγική για τους υδροτοπικούς πόρους, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη βιοποικιλότητα και τα σχετικά Σχέδια Δράσης, οι Οδηγίες για τους οικοτόπους, τα πουλιά και τα ύδατα, παρέχουν το πλαίσιο για τον σχεδιασμό της διαχείρισης. Από την άλλη, ο σχεδιασμός της διαχείρισης θα πρέπει να συμβάλλει στην πραγμάτωση των σκοπών των ανωτέρω κειμένων.

Πλαίσιο 1. Ρόλοι σχεδιασμού διαχείρισης

- 4 Αναγνώριση σκοπών διαχείρισης
- 4 Απόκτηση και κατανομή πόρων
- 4 Διασφάλιση αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας διαχείρισης - παρακολούθηση και μέτρηση
- 4 Παροχή πληροφόρησης και διασφάλιση επικοινωνίας
- 4 Διαβούλευση και επίλυση συγκρούσεων
- 4 Συμμόρφωση με περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς πολιτικές

Ποιο είναι το καταλληλότερο επίπεδο σχεδιασμού;

Στις προστατευόμενες υδροτοπικές περιοχές, ο σχεδιασμός διαχείρισης θα πρέπει να συνδέεται με τον σχεδιασμό σε ευρύτερη κλίμακα, όπως είναι ο σχεδιασμός σε επίπεδο λεκάνης απορροής (βλ. Πλαίσιο 2), διότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε αυτό το επίπεδο επηρεάζουν τη διατήρηση και τη συνετή χρήση των υφιστάμενων υδροτόπων.

Πλαίσιο 2. Σχεδιασμός σε επίπεδο λεκάνης απορροής

Τα φυσικά οικοσυστήματα, όπως τα δασικά και τα υδροτοπικά, με τις λειτουργίες που επιτελούν (π.χ. αποθήκευση νερού) επηρεάζουν το υδατικό ισοζύγιο της λεκάνης απορροής τους και επηρεάζονται από τις δραστηριότητες που ασκούνται σε αυτήν. Είναι σκόπιμο να προσπαθούμε να επιτύχουμε τη βέλτιστη διαχείριση στη λεκάνη απορροής, έτσι ώστε τα φυσικά οικοσυστήματα να διατηρούνται και να εκπληρώνουν τον ρόλο τους ως παράγοντες βελτίωσης της ποιότητας ζωής και προμήθειας περισσότερου και καθαρότερου νερού.

Ο σχεδιασμός διαχείρισης λεκανών απορροής περιλαμβάνει τη διαχείριση του νερού ως μέρος του ευρύτερου φυσικού περιβάλλοντος σε σχέση και με την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οδηγία-Πλαίσιο για τα νερά (Οδηγία 2000/60/ΕΚ) θα εκπονηθούν, μεταξύ άλλων, σχέδια διαχείρισης για τις λεκάνες απορροής, στα οποία υπάρχουν ειδικές προβλέψεις για τις προστατευόμενες περιοχές. Βεβαίως, στον σχεδιασμό της διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη οι υφιστάμενες χρήσεις των πόρων όχι μόνο εντός των ορίων των περιοχών αυτών, αλλά και στη λεκάνη απορροής όπου αυτές βρίζονται.

Γ. ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ο σχεδιασμός και η άσκηση της διαχείρισης δεν γίνονται εν κενώ. Λαμβάνονται υπόψη: η διεθνής προσέγγιση στη διαχείριση, οι Κοινοτικές υποχρεώσεις και το εθνικό θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο. Παρακάτω αναφέρονται αυτές οι τρεις συνιστώσες.

Γ.1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Πριν από 40 έτη οι επικρατούσες, διεθνώς, αντιλήψεις για τις προστατευόμενες περιοχές, και ειδικότερα για τα εθνικά πάρκα, συνοψίζονταν στα εξής: μεγαλειώδεις άγριες περιοχές που πρέπει να αφήνονται στη φυσική τους κατάσταση, να προστατεύονται εναντίον υποβαθμίσεων και να είναι διαθέσιμες μόνο για επιστημονικούς σκοπούς και για την απόλαυση των επισκεπτών. Με την πάροδο των ετών οι αντιλήψεις υπέστησαν αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές είναι εμφανείς στο περιεχόμενο των ψηφισμάτων διεθνών συμβάσεων όπως της Σύμβασης Ραμσάρ και της Σύμβασης για τη βιολογική ποικιλότητα και των κειμένων τους (Conference of the Parties to the Ramsar Convention 2002, Secretariat for the Convention on Biological Diversity 2004). Μια ανάλυση των αλλαγών αυτών που περιγράφεται στον Πίνακα 1, παρουσιάστηκε στο 5ο Παγκόσμιο Συνέδριο της IUCN για τα Πάρκα που διεξήχθη το 2003 στο Durban της Νότιας Αφρικής (Phillips 2003).

Οι δυνάμεις που επέφεραν αυτές τις αλλαγές είναι ποικίλες, ισχυρές και πολύπλοκες. Έχουν τη γένεσή τους στη βελτίωση των γνώσεων, στη βαθύτερη συνειδητοποίηση των κοινωνικών και πολιτιστικών όψεων της διαχείρισης, στην αυξανόμενη αναγνώριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις, στην πείρα και στην τεχνολογική πρόοδο.

Πίνακας 1. Παλιές και νέες αντιλήψεις για τις προστατευόμενες περιοχές.

Θέμα	Παλιά οι προστατευόμενες περιοχές...	Σήμερα οι προστατευόμενες περιοχές...
Σκοποί	<p>Αποσκοπούσαν κυρίως στη διατήρηση και κηρύσσονταν κυρίως για την προστασία της θεαματικής άγριας πανίδας και του τοπίου.</p> <p>Υφίσταντο διαχείριση κυρίως για τη ρύθμιση των επισκέψεων.</p> <p>Θεωρούνταν πρωτίστως πολύτιμες για την άγρια φύση τους.</p> <p>Απλώς προστατεύονταν.</p>	<p>Αποσκοπούν και στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Κηρύσσονται συχνά και για άλλες αξίες (επιστημονική, οικονομική, πολιτιστική).</p> <p>Θεωρούνται ως χώροι για την ανάπτυξη του τουρισμού ώστε να βοηθηθούν οι τοπικές κοινωνίες.</p> <p>Θεωρούνται πολύτιμες για τη σημασία που έχει η λεγόμενη «άγρια φύση» για τον πολιτισμό.</p> <p>Προστατεύονται αλλά και αποκαθίστανται.</p>
Διοίκηση	Διοικούνταν από τις κεντρικές κρατικές υπηρεσίες.	Διοικούνται από πολλούς εταίρους.
Κάτοικοι των περιοχών	<p>Σχεδιάζονταν και υφίσταντο διαχείριση χωρίς τη γνώμη των τοπικών κοινωνιών.</p> <p>Κατά τη διαχείρισή τους αγνοούνταν οι ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.</p>	<p>Υφίστανται διαχείριση με τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών.</p> <p>Κατά τη διαχείρισή τους λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.</p>
Χωρική θεώρηση	<p>Δημιουργούνταν η κάθε μια χωριστή.</p> <p>Υφίσταντο διαχείριση ως «νησιά».</p>	<p>Σχεδιάζονται και χωροθετούνται ως τμήμα ευρύτερων περιφερειακών, εθνικών και διεθνών συστημάτων.</p> <p>Αναπτύσσονται ως «δικτυα» (αστηρά προστατευόμενοι πυρήνες, ρυθμιστικές ζώνες, διάδρομοι).</p>

Πίνακας 1. (συνέχεια)

Θέμα	Παλιά οι προστατευόμενες περιοχές...	Σήμερα οι προστατευόμενες περιοχές...
Γενικές γνώμες	Θεωρούνταν κυρίως ως εθνικό κεφάλαιο.	Θεωρούνται επίσης και τοπικό κεφάλαιο.
Τεχνικές διαχείρισης	Θεωρούνταν μόνο ως εθνικής σημασίας και φροντίδας περιοχές. Υφίσταντο διαχείριση που αποσκοπούσε να λύσει επιμέρους προβλήματα σε βραχυπρόθεσμη προοπτική.	Θεωρούνται επίσης ως διεθνούς σημασίας και φροντίδας. Υφίστανται ολοκληρωμένη, προσαρμοστική διαχείριση σε μακροπρόθεσμη προοπτική.
Δεξιότητες διαχείρισης	Υφίσταντο διαχείριση με τεχνοκρατικούς μόνο τρόπους. Υφίσταντο διαχείριση μόνο από εξειδικευμένους επιστήμονες λίγων ειδικοτήτων.	Υφίστανται διαχείριση και με πολιτική ευαισθησία. Υφίστανται διαχείριση από ευρύτερες διεπιστημονικές ομάδες επιστημόνων καθώς και άτομα με ειδικές δεξιότητες. Υπάρχει η τάση να αξιοποιείται περισσότερο η τοπική γνώση και πείρα.
Χρηματοδότηση	Αντλούσαν πιστώσεις μόνο από τους φόρους.	Αντλούν πιστώσεις από ποικίλες πηγές.

Γ.2. Η ΟΔΗΓΙΑ 92/43/ΕΟΚ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Natura 2000 **στοχεύει στη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και των ειδών Κοινοτικού ενδιαφέροντος** (δηλαδή αυτών που περιλαμβάνονται στα Παραρτήματα Ι και ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ). Η εγκατάσταση και λειτουργία του Δικτύου αποτελεί την πιο μακρόπνοη και φιλόδοξη επιδίωξη της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας». Για να εκπληρωθούν οι εθνικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τον χαρακτηρισμό των περιοχών του Δικτύου Natura 2000, θα πρέπει να ενσωματωθούν οι σκοποί της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στις οικείες κανονιστικές πράξεις και τα κείμενα στρατηγικής και να εφαρμοσθούν οι προβλέψεις της. Το εθνικό θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο εξειδικεύει τις προβλέψεις και θέτει τις κατευθύνσεις για την εκπλήρωση αυτών των σκοπών.

Τι προβλέπεται από την Οδηγία για τη διαχείριση των περιοχών του Δικτύου Natura 2000;

Σύμφωνα, με το Άρθρο 6 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, το οποίο ορίζει το πλαίσιο διατήρησης των περιοχών του δικτύου, όλα τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν μέτρα για όλες τις Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (βλ. Πλαίσιο 3). Τα μέτρα αυτά θα εφαρμόζονται σε όλους τους φυσικούς τύπους οικοτόπων και τα είδη των Παραρτημάτων Ι και ΙΙ που απαντούν στις περιοχές, με εξαίρεση εκείνους τους τύπους οικοτόπων και τα είδη η παρουσία των οποίων δεν είναι σημαντική, σύμφωνα με τα τυποποιημένα δελτία δεδομένων για το Natura 2000.

Πλαίσιο 3. Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, Άρθρο 6, παρ. 1

Για τις ειδικές ζώνες διατήρησης, τα κράτη μέλη καθορίζουν τα αναγκαία μέτρα διατήρησης που ενδεχομένως συνεπάγονται ειδικά ενδεδειγμένα σχέδια διαχείρισης ή ενσωματωμένα σε άλλα σχέδια διευθέτησης και τα δέοντα κανονιστικά, διοικητικά ή συμβατικά μέτρα που ανταποκρίνονται στις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων φυσικών οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και των ειδών του Παραρτήματος ΙΙ, τα οποία απαντώνται στους τόπους (περιοχές, sites).

Η επίτευξη, συνεπώς, του γενικού σκοπού της Οδηγίας που είναι «να συμβάλλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλότητας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών που εφαρμόζεται η συνθήκη» εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα μέτρα διατήρησης που οφείλουν να λάβουν τα κράτη μέλη για τη διατήρηση ή και την αποκατάσταση των τύπων οικοτόπων και των ειδών σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης (βλ. Πλαίσιο 4) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2000). Συνεπώς, σύμφωνα με την Οδηγία, ως προστατευόμενο αντικείμενο (conservation objective) θεωρούνται οι τύποι οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και τα είδη του Παραρτήματος ΙΙ. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι, όπως ορίζει η ίδια η Οδηγία, κατά την εφαρμογή των μέτρων θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.

Πλαίσιο 4. Έννοιες της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ

Σκοπός του Δικτύου Natura 2000 είναι η διατήρηση ή η αποκατάσταση των τύπων οικοτόπων και των ειδών των παραρτημάτων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης (favourable conservation status). Ο όρος «κατάσταση διατήρησης» ενσωματώθηκε στο επιστημονικό λεξιλόγιο τα τελευταία έτη. Καθώς όμως θα χρησιμοποιηθεί αρκετά στα σχέδια διαχείρισης, είναι χρήσιμο να παρατεθεί η ερμηνεία που δίνεται από την ίδια την Οδηγία.

Κατάσταση της διατήρησης ενός φυσικού οικοτόπου είναι το αποτέλεσμα του συνόλου των παραγόντων που επιδρούν σε έναν φυσικό οικοτόπο καθώς και στα χαρακτηριστικά είδη που βρίσκονται σε αυτόν και οι οποίοι παράγοντες μπορούν να αλλοιώσουν μακροπρόθεσμα τη φυσική του κατανομή στον χώρο, τη δομή του και τις λειτουργίες του, καθώς και τη μακροπρόθεσμη επιβίωση των χαρακτηριστικών ειδών του στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η συνθήκη.

Η «κατάσταση της διατήρησης ενός φυσικού οικοτόπου» θεωρείται «ικανοποιητική», όταν:

- α) η περιοχή της φυσικής κατανομής του στον χώρο και οι εκτάσεις που περιέχει μένουν σταθερές ή αυξάνονται,
- β) η δομή και οι ειδικές λειτουργίες που απαιτούνται για τη μακροπρόθεσμη συντήρησή του υφίστανται και είναι δυνατό να συνεχίσουν να υφίστανται κατά το προβλεπτό μέλλον και

γ) η κατάσταση της διατήρησης των χαρακτηριστικών ειδών κρίνεται ικανοποιητική.

Κατάσταση διατήρησης ενός είδους είναι το αποτέλεσμα του συνόλου των παραγόντων που, επιδρώντας στο οικείο είδος, είναι δυνατό να αλλοιώσουν μακροπρόθεσμα την κατανομή στον χώρο και το μέγεθος των πληθυσμών του στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η συνθήκη.

Η «κατάσταση της διατήρησης ενός είδους» κρίνεται ως «ικανοποιητική», όταν:

- α) τα δεδομένα τα σχετικά με την πορεία των πληθυσμών του οικείου είδους δείχνουν ότι το είδος αυτό εξακολουθεί και μπορεί να εξακολουθεί μακροπρόθεσμα να αποτελεί ένα ζωτικό στοιχείο των φυσικών οικοτόπων στους οποίους ανήκει,
- β) η περιοχή της φυσικής κατανομής στον χώρο του είδους αυτού δεν φθίνει ούτε υπάρχει κίνδυνος να μειωθεί κατά το προβλεπτό μέλλον και
- γ) υπάρχει και θα συνεχίσει πιθανόν να υπάρχει ενδιαίτημα σε επαρκή έκταση ώστε οι πληθυσμοί του να διατηρηθούν μακροπρόθεσμα.

Γ.3. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο των προστατευόμενων περιοχών που ορίζονται με τον Νόμο 1650/1986 έχει ενισχυθεί με τον Νόμο 2742/1999, στο κεφάλαιο Ε του οποίου περιλαμβάνονται οι προβλέψεις για τη διοίκηση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, η πλειονότητα των οποίων είναι περιοχές Natura 2000. Ειδικότερα, σύμφωνα με την παρ. 1 του Άρθρου 15 «...μπορεί να συνιστώνται νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου ως φορείς διαχείρισης με σκοπό τη διοίκηση και διαχείριση των περιοχών, στοιχείων και συνόλων της φύσης και του τοπίου που αναφέρονται στο Άρθρο 18 του Ν. 1650/1986, καθώς και των περιοχών που χαρακτηρίζονται ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης κατά το Άρθρο 4 της Κοινής Υπουργικής Απόφασης 33318/28.12.1998 (ΦΕΚ 1289 Β'/28.12.1998) και να καθορίζονται τα όρια της χωρικής τους αρμοδιότητας» (βλ. Πλαίσιο 5 για αρμοδιότητες φορέων διαχείρισης). Η σύσταση 25 φορέων διαχείρισης για περίπου 40 περιοχές του Δικτύου Natura 2000 έχει θεσμοθετηθεί στον Νόμο 3044/2002. Το σύνολο των φορέων διαχείρισης έως το 2003 ανερχόταν σε 27 (με άλλες πράξεις είχαν συσταθεί δύο ακόμη φορείς διαχείρισης).

Πλαίσιο 5. Αρμοδιότητες φορέων διαχείρισης (Ν. 2742/99, Άρθρο 15)

- α. Η κατάρτιση και η ευθύνη της εφαρμογής των κανονισμών διοίκησης και λειτουργίας των προστατευόμενων αντικειμένων καθώς και των σχεδίων διαχείρισης.
- β. Η παρακολούθηση και αξιολόγηση κανονιστικών όρων και περιορισμών.
- γ. Η παροχή γνωμοδοτήσεων πριν από την προέγκριση χωροθέτησης και την έγκριση περιβαλλοντικών όρων έργων και δραστηριοτήτων.
- δ. Η επιχορήγηση των αρμόδιων διοικητικών και δικαστικών αρχών στον έλεγχο της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των περιβαλλοντικών και πολεοδομικών όρων για έργα ή δραστηριότητες.
- ε. Η κατάρτιση μελετών και ερευνών και η εκτέλεση τεχνικών ή άλλων έργων απαραίτητων για την προστασία, διατήρηση, αποκατάσταση και ανάδειξη των προστατευόμενων αντικειμένων.
- στ. Η υλοποίηση εθνικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων και δράσεων.
- ζ. Η ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού.
- η. Η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικονομικών προγραμμάτων, η έκδοση αδειών ξενάγησης και η χορήγηση αδειών επιστημονικής έρευνας και τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων.
- θ. Η διαχείριση δημοσίων εκτάσεων που παραχωρούνται ή μισθώνονται και η ενοικίαση ιδιωτικών εκτάσεων και η πραγματοποίηση των αναγκαίων παρεμβάσεων.

Οι δραστηριότητες που μπορεί να ασκήσει ένας φορέας διαχείρισης στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του πρέπει να υπηρετούν τους σκοπούς του σχεδίου διαχείρισης. Η δε δυνατότητα άντλησης πόρων από εθνικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα που παρέχεται στους φορείς διαχείρισης από τον Ν. 2742/1999, μπορεί να συνεισφέρει οικονομικά στην υλοποίηση των μέτρων που προβλέπονται από το σχέδιο διαχείρισης.

Γ.4. ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Για κάθε προστατευόμενη περιοχή, ο φορέας διαχείρισης θα έχει στη διάθεσή του τα τυποποιημένα δελτία δεδομένων για τις περιοχές του Δικτύου Natura 2000, την Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη και την Κανονιστική Πράξη Κήρυξης της περιοχής ως προστατευόμενης. Εκτός από αυτά τα αρχικά δεδομένα που θα τον βοηθήσουν στη διαχείριση της περιοχής, με βάση τη νομοθεσία θα πρέπει να συντάξει Κανονισμό Διοίκησης και Λειτουργίας και Σχέδιο Διαχείρισης. Ειδικότερα:

Τυποποιημένο Δελτίο Δεδομένων Natura 2000. Είναι το έντυπο στο οποίο έχει καταχωριστεί η πληροφορία για το φυσικό περιβάλλον κάθε προτεινόμενης περιοχής του Δικτύου Natura 2000, με έμφαση στους τύπους οικοτόπων και στα είδη των Παραρτημάτων Γ και ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές. Συνοδεύεται από χάρτη σε γεωγραφικό υπόβαθρο της ΓΥΣ, και κλίμακα 1:100.000. Με βάση την πληροφορία του εντύπου έχει τεκμηριωθεί η υπαγωγή κάθε περιοχής στο Δίκτυο Natura 2000.

Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη. Πρόκειται για τη μελέτη με την οποία αξιολογείται και οριοθετείται το προστατευόμενο αντικείμενο, σύμφωνα με τον Ν. 1650/1986. Η μελέτη περιλαμβάνει φάκελο ανακοίνωσης και δημοσιοποίησης σχεδίου κανονιστικής πράξης για τη νομοθετική κατοχύρωση των περιοχών αυτών ως προστατευόμενων.

Κοινή Υπουργική Απόφαση. Είναι η πιο συνήθης κανονιστική πράξη κήρυξης προστατευόμενων περιοχών. Περιλαμβάνει τους γενικούς σκοπούς κήρυξής τους, τον χαρακτηρισμό και την οριοθέτησή τους σε επιμέρους ζώνες και γενικούς όρους και περιορισμούς στην άσκηση δραστηριοτήτων και την εκτέλεση έργων ανά ζώνη. Η ζώνωση, σε πολλές περιπτώσεις, αποτελεί ένα απαραίτητο και πρακτικό μέσο παρέμβασης, αν και μπορεί να γίνεται διαχείριση μιας περιοχής και χωρίς την εφαρμογή του μέτρου της ζώνωσης. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο όρος «ζώνη» δεν σημαίνει κατ' ανάγκη μια ενιαία λωρίδα γης. Μία ζώνη μπορεί να αποτελείται από επιμέρους τμήματα, οπότε η τελική εικόνα στον χάρτη θα είναι αυτή ενός μωσαϊκού. Ο αριθμός των ζωνών αλλάζει κατά περίπτωση. Οι περιοχές σύμφωνα με τον Νόμο 1650/1986 (Άρθρο

18 παρ. 3) χαρακτηρίζονται και οριοθετούνται ως: περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, περιοχές προστασίας της φύσης, εθνικά πάρκα, προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου, περιοχές οικοανάπτυξης. Επίσης, μπορεί να διακριθούν περιφερειακές ζώνες αυτών.

Κανονισμός Διοίκησης και Λειτουργίας. Προβλέπεται από τον Νόμο 2742/1999. Σε αυτόν καθορίζονται τα αναγκαία μέτρα οργάνωσης και λειτουργίας των προστατευόμενων αντικειμένων και εξειδικεύονται οι γενικοί όροι που καθορίζονται με την κανονιστική πράξη κήρυξης της προστατευόμενης περιοχής. Εγκρίνεται με κοινή απόφαση του υπουργού ΠΕΧΩΔΕ και των κατά περίπτωση αρμόδιων υπουργών.

Σχέδιο Διαχείρισης. Η εκπόνηση, έγκριση, εφαρμογή, αξιολόγηση και αναθεώρησή του προβλέπεται από τη νομοθεσία (Νόμος 2742/1999). Το σχέδιο διαχείρισης λαμβάνει υπόψη τους γενικούς σκοπούς και τις κατευθύνσεις της κανονιστικής πράξης κήρυξης της περιοχής ως προστατευόμενης, τους ειδικούς όρους του Κανονισμού Διοίκησης και Λειτουργίας καθώς και τις προτάσεις της Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης στις οποίες εμβαθύνει και εξειδικεύει (για το τι είναι τα σχέδια διαχείρισης βλ. στην επόμενη ενότητα).

Δ. ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Δ.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ως σχέδιο διαχείρισης μπορεί να θεωρηθεί ένα διανεμημένο και εγκεκριμένο κείμενο, το οποίο περιγράφει μια περιοχή, τα προβλήματα και τις ευκαιρίες για διαχείριση καθώς και τις εργασίες που πρέπει να γίνουν σε συγκεκριμένη περίοδο για να επιτευχθούν οι σκοποί του σχεδίου που έχουν τεθεί (Bines 1999). Το σχέδιο διαχείρισης αποτελεί το κύριο εργαλείο για τη διαχείριση μιας περιοχής. Διευθετεί τις υφιστάμενες χρήσεις γης, ρυθμίζει τις πάσης φύσεως δουλείες (δικαιώματα) καλλιέργειας, βοσκής, ξύλευσης, αλιείας, κυνηγιού κ.λπ. που μπορεί να βαρύνουν μια συγκεκριμένη περιοχή και παρεμβαίνει στη δομή και στις λειτουργίες της περιοχής, ώστε να επιτυγχάνονται οι σκοποί της κήρυξης της περιοχής ως προστατευόμενης. Η διευθέτηση των χρήσεων γης και άλλες κατάλληλες επεμβάσεις συλλογικά αποκαλούνται μέτρα διαχείρισης.

Τα σχέδια διαχείρισης μπορούν να αποτελέσουν αποτελεσματικό μέσο εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που θέτει η Οδηγία για τους τύπους οικοτόπων και τα είδη.

Δ.2. ΑΠΟ ΠΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΟΝΤΑΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Τα σχέδια διαχείρισης για τις περιοχές που χαρακτηρίζονται προστατευόμενες σύμφωνα με τον Ν. 1650/1986, προβλέπονται από τον Ν. 2742/1999 (Άρθρο16, παρ. 1β) «...*Με τα Σχέδια Διαχείρισης προσδιορίζονται, στο πλαίσιο των γενικότερων όρων και προϋποθέσεων που τίθενται στα Προεδρικά Διατάγματα... οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την εφαρμογή των έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματικότερη προστασία και διαχείριση των κατά περίπτωση προστατευόμενων αντικειμένων. Τα Σχέδια Διαχείρισης συνοδεύονται από προγράμματα δράσης στα οποία εξειδικεύονται τα αναγκαία μέτρα, δράσεις, έργα και προγράμματα, οι φάσεις, το κόστος, οι πηγές και οι φορείς χρηματοδότησής τους, καθώς και το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσής τους και οι φορείς εφαρμογής τους*». Έχουν πενταετή διάρκεια και εγκρίνονται με υπουργική απόφαση (βλ. παρακάτω τα Στάδια). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα εργαλεία προγραμματισμού που θα χρησιμοποιεί ο φορέας διαχείρισης,

εκτός από το σχέδιο διαχείρισης θα πρέπει να περιλαμβάνεται και το πρόγραμμα εργασιών του, στο οποίο θα προβλέπονται οι εργασίες οι σχετικές με τη διοίκηση, την επικοινωνία, συντήρηση υποδομών και εξοπλισμού, άλλες δραστηριότητες κ.λπ.

Δ.3. ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Όπως ειπώθηκε, σύμφωνα με την Οδηγία, ως προστατευόμενα αντικείμενα (conservation objectives) θεωρούνται οι τύποι οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και τα είδη του Παραρτήματος ΙΙ. Στην ελληνική νομοθεσία (Νόμος 1650/1986, Άρθρο 18 παρ. 1, 2, 6), ο ίδιος όρος αναφέρεται σε χειρσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, λόγω της οικολογικής, γεωμορφολογικής, βιολογικής, επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους, και σε είδη της αυτοφυούς χλωρίδας και της άγριας πανίδας (χρησιμοποιούνται εναλλακτικά οι όροι «αντικείμενα προστασίας και διατήρησης» και «προστατευτέα αντικείμενα»). Από τα ανωτέρω φαίνεται ότι οι δύο ορισμοί είναι συμβατοί, καθώς οι τύποι οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και τα είδη του Παραρτήματος ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, περιλαμβάνονται στον ορισμό που δίνεται από τη ελληνική νομοθεσία, διότι από τα πιο σπουδαία κριτήρια οριοθέτησης των εν λόγω περιοχών ως ζωνών προστασίας είναι η παρουσία των ανωτέρω τύπων οικοτόπων και των ειδών. Για τους σκοπούς του παρόντος κειμένου, ως προστατευόμενο αντικείμενο θεωρούμε πρωτίστως τους τύπους οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και τα είδη του Παραρτήματος ΙΙ αλλά και κάθε άλλο σημαντικό γνώρισμα που μπορεί να βρίσκεται σε ζώνες προστασίας των προστατευόμενων περιοχών.

Δ.4. ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΩΣ ΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Η εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης είναι η αρχή και όχι το τέλος στη διαδικασία. Ακολουθεί η διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη, για να λάβει την τελική μορφή του, με την οποία θα εγκριθεί. Το σχέδιο διαχείρισης θα εφαρμοσθεί για πέντε έτη σύμφωνα με την υπάρχουσα νομοθεσία και κατόπιν θα αξιολογηθεί ως προς την εφαρμογή του. Τέλος, θα αναθεωρηθεί ώστε να ανταποκρίνεται στις εξελίξεις και τις ανάγκες του φυσικού και ανθρωπογε-

νούς περιβάλλοντος για να ισχύσει κατά τα επόμενα πέντε έτη. Η διαδικασία αυτή σχηματικά παρουσιάζεται σε κύκλο και ξεκινά από την εκπόνηση νέου ή αναθεωρημένου σχεδίου διαχείρισης. Τα στάδια είναι:

Α) Εκπόνηση. Η εκπόνηση σχεδίου διαχείρισης προβλέπεται από τη νομοθεσία. Οι Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες που έχουν εκπονηθεί και οι κανονιστικές πράξεις κήρυξης των προστατευόμενων περιοχών, με τις οποίες ρυθμίζονται με γενικούς όρους και περιορισμούς οι χρήσεις και δραστηριότητες, δίνουν τις κατευθύνσεις και αρκετές πληροφορίες για την εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης. Οι παρούσες οδηγίες βοηθούν στη διατύπωση των προδιαγραφών και την οργάνωση της εργασίας. Σύμφωνα με τη διεθνή πείρα (Παπαστεργιάδου κ.ά. 1995, Alexander 1996, Bines 1999), η σύνταξη του σχεδίου διαχείρισης μιας προστατευόμενης περιοχής εξελίσσεται σε έξι φάσεις:

Φάση 1. Περιγραφή της περιοχής.

Κατά τη φάση αυτή δίνονται τα γενικά στοιχεία της περιοχής (γεωγραφική θέση, όρια, θεσμικό πλαίσιο, καθεστώς διαχείρισης κ.λπ.) και περιγράφονται: α) το φυσικό περιβάλλον (κλίμα, γεωλογικό υπόβαθρο, έδαφος, νερά, τοπίο, χλωρίδα, βλάστηση και πανίδα) και β) οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες (δημογραφικά στοιχεία, παραγωγικές δραστηριότητες, ιστορικά και αρχαιολογικά μνημεία κ.λπ.).

Φάση 2. Αξιολόγηση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Εδώ αξιολογείται η σπουδαιότητα των βιοτικών και αβιοτικών στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος. Σε ό,τι αφορά το ανθρωπογενές περιβάλλον, αφενός τονίζονται τυχόν συγκριτικά πλεονεκτήματα ή και προβλήματα ανάπτυξης της περιοχής αφετέρου εκτιμώνται οι επιπτώσεις των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στα φυσικά οικοσυστήματα.

Φάση 3. Επιλογή των σκοπών της διαχείρισης.

Με βάση την προηγηθείσα περιγραφή και την αξιολόγηση, καθώς και τον σκοπό κήρυξης της περιοχής ως προστατευόμενης, διατυπώνονται οι σκοποί της διαχείρισης, των οποίων η επίτευξη επιδιώκεται με το υπό εκπόνηση σχέδιο διαχείρισης. Οι σκοποί πρέπει να διατυπώνονται με σαφήνεια και να είναι πραγματοποιήσιμοι. Στη διατύπωσή τους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι οικο-

λογικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες καθώς και το θεσμικό πλαίσιο της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων των διαφόρων δουλειών. Η ορθή διατύπωση των σκοπών διαχείρισης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή του σχεδίου διαχείρισης.

Φάση 4. Επιλογή των μέτρων που είναι απαραίτητα για την επίτευξη των σκοπών διαχείρισης.

Τα μέτρα μπορεί να κατατάσσονται σε κατηγορίες όπως: α) ρύθμιση της άσκησης δραστηριοτήτων (καλλιέργειας, βόσκησης κ.λπ.), β) διαχείριση υδάτων, γ) διαχείριση τύπων οικοτόπων και ειδών, δ) ανόρθωση και αποκατάσταση τύπων οικοτόπων και πληθυσμών ειδών, ε) περιβαλλοντική ενημέρωση και εκπαίδευση, στ) διαχείριση επισκεπτών κ.λπ.

Φάση 5. Περιγραφή προγράμματος παρακολούθησης.

Σε κάθε σχέδιο διαχείρισης θα πρέπει να περιγράφεται το πρόγραμμα παρακολούθησης που θα αναπτυχθεί στη διάρκεια της εφαρμογής του. Η παρακολούθηση αποτελεί εργαλείο της διαχείρισης και παρέχει τον τρόπο να εκτιμήσουμε το αποτέλεσμα της διαχείρισης, το κατά πόσον, δηλαδή, η διαχείριση που ασκούμε επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα (κεφάλαιο για παρακολούθηση).

Φάση 6. Προγραμματισμός εργασιών.

Αφορά τον προγραμματισμό των μέτρων διαχείρισης και του προγράμματος παρακολούθησης σε ό,τι αφορά τις προτεραιότητες, τους φορείς υλοποίησης, το κόστος, τις πηγές και τους φορείς χρηματοδότησης. Ο προγραμματισμός εξειδικεύεται στο στάδιο της εφαρμογής του σχεδίου διαχείρισης.

Β) Διαβούλευση. Οι συμμετοχικές διαδικασίες κατά την εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης είναι απαραίτητες, διότι προάγουν την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση για την εφαρμογή του σχεδίου. Η διαβούλευση αποτελεί απαραίτητο εργαλείο στη διαχείριση. Υπάρχει ένα εύρος μεθόδων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και που εξαρτώνται από τις ειδικές συνθήκες σε κάθε προστατευόμενη περιοχή (Καραβέλλας κ.ά. 2003).

Γ) Έγκριση. Αφορά την έγκριση των σχεδίων διαχείρισης με κοινή απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και των κατά περίπτωση αρμόδιων Υπουργών, σύμφωνα με το Άρθρο 16 παρ. 1β του Νόμου 2742/1999.

Δ) Εφαρμογή. Στην αρμοδιότητα των φορέων διαχείρισης υπάγεται, εκτός από την εκπόνηση, και η ευθύνη εφαρμογής των σχεδίων διαχείρισης (Νόμος 2742/1999, Άρθρο 15, παρ. 2). Τα σχέδια διαχείρισης εφαρμόζονται μέσω έργων (projects). Τα έργα αποτελούν τη βάση για τον έλεγχο και την πρόβλεψη του κόστους, τις εκθέσεις και τις αξιολογήσεις των εργασιών. Από τα έργα προκύπτουν το ετήσιο και το πενταετές πρόγραμμα εργασιών. Για κάθε έργο είναι χρήσιμο να περιγράφονται (κατά προτίμηση σε ηλεκτρονική μορφή): ο τίτλος του, οι φορείς χρηματοδότησης, ο σκοπός του έργου, ο υπεύθυνος και η ομάδα του έργου, ο τρόπος υλοποίησης, τα παραδοτέα, το χρονοδιάγραμμα, τυχόν υπεργολαβίες, ο απαιτούμενος εξοπλισμός και οι εφαρμοζόμενες διαδικασίες ποιότητας. Επίσης, εκτιμώνται οι ανάγκες σε πόρους και συντάσσεται και ο προϋπολογισμός του έργου σε κατηγορίες δαπανών (π.χ. αμοιβές προσωπικού, υπεργολάβοι, μετακινήσεις, εξοπλισμός, αναλώσιμα κ.λπ.). Τέλος, θα πρέπει να εφαρμόζεται πρόγραμμα παρακολούθησης της αποτελεσματικότητας διαχείρισης και των σημαντικών στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος με τη χρήση δεικτών, τα δεδομένα του οποίου θα τροφοδοτήσουν το επόμενο στάδιο, που είναι η αξιολόγηση.

Ε) Αξιολόγηση. Είναι το στάδιο κατά το οποίο αξιολογείται η εφαρμογή του σχεδίου διαχείρισης, δηλαδή η επίτευξη των σκοπών διαχείρισης της περιοχής σε σχέση με τους οικονομικούς πόρους, τα τεχνικά μέσα και το ανθρώπινο δυναμικό. Η αξιολόγηση της εφαρμογής των σχεδίων διαχείρισης γίνεται είτε από τον φορέα διαχείρισης, εφόσον έχει συσταθεί, είτε από τις υπηρεσίες ή τα νομικά πρόσωπα στα οποία έχει ανατεθεί η σχετική αρμοδιότητα ετησίως (Νόμος 2742/99, Άρθρο 16 παρ. 3) και μπορεί να γίνεται και στην πενταετία.

ΣΤ) Αναθεώρηση. Με βάση τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, το σχέδιο διαχείρισης τροποποιείται με τη λήξη της διάρκειας ισχύος του (πέντε έτη). Εφόσον συντρέχουν ειδικές προϋποθέσεις, είναι δυνατή η αναθεώρηση και πριν από τη λήξη του (παρ. 3 του Άρθρου 16 του Ν. 2742/99).

Ε. ΟΔΗΓΙΕΣ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ε.1. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Διεπιστημονικότητα

Η εκπόνηση ενός σχεδίου διαχείρισης αποτελεί αντικείμενο μελέτης ομάδας επιστημόνων πολλών ειδικοτήτων, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η περιγραφή και η εκτίμηση όλων των παραμέτρων που συνθέτουν την ολοκληρωμένη εικόνα της περιοχής μελέτης και των προβλημάτων της. Αυτό επιβάλλεται ιδιαίτερα από τον χαρακτήρα του αντικειμένου διαχείρισης, από το γεγονός δηλαδή ότι πρόκειται για φυσικά οικοσυστήματα, όπου συμβαίνουν πολύπλοκες διεργασίες, οι οποίες μπορούν να περιγραφούν και να αξιολογηθούν μόνο από ομάδες ειδικών σχετικών με βιολογικές επιστήμες. Το γεγονός, επίσης, ότι ο άνθρωπος είτε ως παράγοντας είτε και ως ρυθμιστής παίζει καθοριστικό ρόλο στη χρήση των οικοσυστημάτων, επιβάλλει να συμμετέχουν στις ομάδες σύνταξης των διαχειριστικών σχεδίων ειδικότητες και από τις κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες. Κατά συνέπεια, επιστήμονες από τους χώρους των βιολογικών και κοινωνικο-οικονομικών επιστημών θα πρέπει να στελεχώνουν, σε κάθε περίπτωση, τις ομάδες σύνταξης των σχεδίων διαχείρισης. Επιπροσθέτως, όπου απαιτείται, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται επιστήμονες τεχνικών ειδικοτήτων (τοπογράφοι μηχανικοί κ.λπ.), έτσι ώστε να αντιμετωπίζονται και θέματα τεχνικής φύσεως.

Ορθολογισμός και τεκμηρίωση

Οι μέθοδοι που θα ακολουθηθούν κατά την εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης (τρόποι συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων, αξιολόγησης και παρουσίασης των αποτελεσμάτων), πρέπει να είναι καθιερωμένες ώστε να εξασφαλίζονται η πληρότητα και η αξιοπιστία.

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στο είδος και στον όγκο των πληροφοριών που θα συλλεγούν, ώστε να καλύπτονται οι ειδικότερες ανάγκες σχεδιασμού της διαχείρισης για κάθε περιοχή. Παρότι μερικοί το θεωρούν αυτονόητο, θεωρούμε χρήσιμο να σημειώσουμε ότι η συλλογή των πληροφοριών δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά μέσο για τη διατήρηση της φύσης, άρα κάθε πληροφορία που θα συλλέγεται θα πρέπει να εξυπηρετεί το συγκεκριμέ-

νο σχέδιο διαχείρισης. Η διαβάθμιση του τύπου και της ακρίβειας των πληροφοριών, ανάλογα με τα επίπεδα ανάλυσης του χώρου, είναι συχνά αναγκαία και αποδοτική. Τυχόν ελλείψεις δεδομένων και πληροφοριών, προβλήματα χρόνου ή και άλλα πιθανά προβλήματα πρέπει να αναφέρονται.

Επιπλέον, οι ήδη υπάρχουσες πληροφορίες πρέπει να αξιοποιούνται κατάλληλα, αφού πρώτα ελεγχθούν ως προς την εγκυρότητα και την επικαιρότητά τους. Ας σημειωθεί ότι πολύτιμες πληροφορίες πρέπει να αντλούνται από τους τοπικούς χρήστες των πόρων της περιοχής, δηλαδή τους καλλιεργητές, κτηνοτρόφους, υλοτόμους, ψαράδες, κυνηγούς κ.λπ. Οι άνθρωποι αυτοί έχουν συσσωρευμένη γνώση και πείρα αιώνων οι οποίες αποβαίνουν πολύτιμες, αφού βέβαια υλοστούν προσεκτικό επιστημονικό έλεγχο. Επίσης, πολύτιμη μπορεί να αποδειχθεί η γνώμη τους για τα μέτρα διαχείρισης. Ειδικότερα, στην περίπτωση των μέτρων αποκατάστασης υποβαθμισμένων οικοτόπων, οι γηραιότεροι κάτοικοι της περιοχής αποτελούν συχνά τη μόνη πηγή πληροφοριών για την εικόνα του οικοτόπου πριν από την υποβάθμισή του. Ο σχηματισμός της εικόνας αυτής είναι πάντα χρήσιμος σε κάθε μελέτη αποκατάστασης. Οι υπάρχοντες χάρτες που θα χρησιμοποιηθούν για άντληση πληροφοριών, πρέπει να είναι σχετικά πρόσφατοι, αν και οι παλαιοί χάρτες είναι συχνά ιδιαίτερα χρήσιμοι στην ανίχνευση τάσεων και αλλαγών της περιοχής μελέτης (π.χ. μεταβολές εκβολών, καλύψεων-χρήσεων γης).

Πολύτιμα εργαλεία σε όλα τα στάδια των σχεδίων διαχείρισης αλλά κυρίως για την επεξεργασία των πληροφοριών και ιδιαίτερα για την κατά χώρο περιγραφή, ανάλυση και χαρτογράφηση της περιοχής μελέτης είναι τα πληροφοριακά συστήματα (βλ. Πλαίσιο 6).

Πλαίσιο 6. Τα πληροφοριακά συστήματα ως εργαλεία διαχείρισης

Οι πληροφορίες που αφορούν κάθε προστατευόμενη περιοχή οργανώνονται βέλτιστα μέσω πληροφοριακού συστήματος. Τα πληροφοριακά συστήματα παρέχουν ολοκληρωμένη εικόνα της διαθέσιμης πληροφορίας και αποτελούν απαραίτητο εργαλείο ανάλυσης κατά την εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης, την επεξεργασία και εξέταση εναλλακτικών προτάσεων διαχείρισης και αποτελεσματικής οργάνωσης της εφαρμογής του σχεδίου καθώς και του προγράμματος παρακολούθησης της περιοχής.

Πλαίσιο 6. (συνέχεια)

Δίνουν τη δυνατότητα αποδοτικής αξιοποίησης μεγάλου όγκου πληροφοριών και εξασφαλίζουν επιπλέον ταχύτητα και ακρίβεια στην επεξεργασία πληροφοριών. Για ορισμένα γνωρίσματα (π.χ. βιοτικά γνωρίσματα της περιοχής) οι πληροφορίες είναι σκόπιμο να έχουν τη μορφή χρονοσειρών (π.χ. ως αποτέλεσμα της διαχρονικής συγκέντρωσης στοιχείων μέσω προγραμμάτων παρακολούθησης που θα εκπονούνται στην περιοχή).

Η οργάνωση της δομής τους με Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών, δίνει επιπλέον τη δυνατότητα για:

- 4 Υψηλή πιστότητα στην απεικόνιση δεδομένων του χώρου.
- 4 Ευκολία στην κατασκευή και εκτύπωση θεματικών χαρτών.
- 4 Επικάλυψη πληροφοριών διαφόρων επιπέδων (π.χ. ανάγλυφο, βλάστηση, υποδομές κ.λπ.) και διενέργεια σύνθετων αναλύσεων.

Η ύπαρξη του Πληροφοριακού Συστήματος συμβάλλει, τέλος, στη διαχρονική παρακολούθηση των προστατευόμενων περιοχών, αλλά και επιλεγμένων ειδικών στοιχείων τους (π.χ. προστατευόμενων ειδών, τοπίων κ.λπ.) καθώς και στη διάγνωση τάσεων και εξελίξεων ώστε να υποβοηθείται ο σχεδιασμός πολιτικών αιεφόρου ανάπτυξης για τις εν λόγω περιοχές.

Σαφήνεια και συμβατότητα σκοπών

Ο σκοπός της Κοινής Υπουργικής Απόφασης 33318/3028/1998 με την οποία εναρμονίσθη η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ στην ελληνική έννομη τάξη είναι «...η θέσπιση διατάξεων για την προστασία της βιολογικής ποικιλότητας με τη λήψη των αναγκαίων και ενδεδειγμένων μέτρων ώστε να διασφαλίζεται η διατήρηση ή η αποκατάσταση σε ικανοποιητικό βαθμό διατήρησης των φυσικών οικοτόπων (ενδιατημάτων) και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος... Για τη λήψη και εφαρμογή των ως άνω μέτρων λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες καθώς και οι τοπικές ιδιομορφίες».

Βεβαίως, οι γενικοί σκοποί της διαχείρισης μιας προστατευόμενης περιοχής που κηρύσσεται σύμφωνα με τον Νόμο 1650/86 καθορίζονται από την κανονιστική πράξη κήρυξης της (Άρθρο 21 του Νόμου 1650/86). Στην περίπτωση αυτή τα σχέδια διαχείρισης καθορίζουν τους ειδικότερους σκοπούς της διαχείρισης.

Ειδικότερα, μετά την αξιολόγηση, και αφού συνεκτιμηθούν όλοι οι παράγοντες, πρέπει να καθορίζονται ξεκάθαροι, ιεραρχημένοι και εφικτοί σκοποί, οι οποίοι να βασίζονται όχι μόνο στα οικολογικά αλλά και στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα των τοπικών κοινωνιών. Οι σκοποί αυτοί πρέπει να είναι συμβατοί μεταξύ τους.

Σημειώνεται ότι κατά τη θεσμοθέτηση της προστατευόμενης περιοχής, μέσω της ζώνωσης, διευθετώνται στον χώρο τυχόν ασυμβατότητες μεταξύ σκοπών ή και δραστηριοτήτων και διαβαθμίζονται οι προτεραιότητες των σκοπών και των χρήσεων γης, όσο και το είδος και η ένταση των περιορισμών και των μέτρων διαχείρισης.

Ιεράρχηση προτεραιοτήτων

Η διαχείριση προστατευόμενων περιοχών, πέραν των ειδικών γνώσεων και των συμμετοχικών διαδικασιών που απαιτούνται, είναι μια συνεχής διαδικασία εξεύρεσης λύσεων και λήψης αποφάσεων, οι οποίες βασίζονται σε δεδομένα που πιθανώς μεταβάλλονται. Για τον λόγο αυτό, η επιλογή των μέτρων διαχείρισης θεωρείται κρίσιμο τμήμα του σχεδίου διαχείρισης. ***Τα μέτρα διαχείρισης πρωτίστως εξυπηρετούν την εκπλήρωση των σκοπών διαχείρισης που έχουν τεθεί.*** Ωστόσο, καθώς το περιβάλλον είναι δυναμικό, τα προστατευόμενα αντικείμενα πιθανώς να είναι πολλά, οι απειλές σε αυτά μπορεί προέρχονται από διάφορες πηγές, μπορεί να υπάρχουν συνάψεις, αλληλεξαρτήσεις και πιθανώς και αντιφάσεις μεταξύ των μέτρων. Στο σχέδιο διαχείρισης, τα ανωτέρω πρέπει να συντίθενται σε ένα ξεκάθαρο πρόγραμμα μέτρων και, επειδή η διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου διαχείρισης είναι καθορισμένη, πρέπει να διατυπώνονται προτεραιότητες και να ιεραρχούνται τα μέτρα. Είναι σκόπιμο, γενικά, να δίνεται μεγαλύτερη προτεραιότητα σε αυτά που έχουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και δεν θα έχουν δυσχέρειες τεχνικές, οικονομικές και δυσκολίες αποδοχής.

Κοινωνική αποδοχή

Στη σύνταξη των σχεδίων διαχείρισης και ιδιαίτερος στη διατύπωση των σκοπών και τη λήψη των αναγκαίων μέτρων, πρέπει να υπάρχει διαδικασία διαβούλευσης με τις τοπικές υπηρεσίες και την τοπική κοινωνία (ιδίως τους άμεσα ενδιαφερόμενους). Όπως

αναφέρθηκε ανωτέρω, οι συμμετοχικές διαδικασίες κατά την εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης είναι απαραίτητες, διότι προάγουν την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση για την εφαρμογή του σχεδίου. Υπάρχει ένα εύρος μεθόδων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και που εξαρτώνται από τις ειδικές συνθήκες σε κάθε προστατευόμενη περιοχή.

Η διαβούλευση είναι απαραίτητη τόσο στη φάση του σχεδιασμού όσο και για την παροχή πληροφοριών σχετικά με τις δραστηριότητες στην προστατευόμενη περιοχή, μερικές εκ των οποίων μπορεί να επιδρουν στη ζωή των κατοίκων της περιοχής. Η ομάδα εκπόνησης του σχεδίου διαχείρισης θα πρέπει να έρθει σε επαφή με ειδικούς επιστήμονες, τις τοπικές αρχές και υπηρεσίες, τους υπευθύνους των σχετικών κρατικών αρχών (υπουργεία, νομαρχίες, διευθύνσεις κ.ά.), καθώς και με εκπροσώπους τοπικών επαγγελματικών και περιβαλλοντικών-πολιτιστικών οργανώσεων, συνεταιρισμών και με χρήστες του χώρου. Έτσι κατά τον καθορισμό των μέτρων του σχεδίου διαχείρισης λαμβάνονται υπόψη οι γνώσεις, οι ανάγκες και οι απαιτήσεις, τα ενδιαφέροντα και τα προβλήματα όλων των προηγούμενων και ταυτόχρονα αποτυπώνονται πιθανά πρόσθετα σημαντικά στοιχεία του υπό μελέτη χώρου (Κατσακιώρη 2001).

Ένα σχέδιο διαχείρισης εξυπηρετεί, επίσης, την ανάγκη επικοινωνίας με το κοινό. Ας σημειωθεί και πάλι ότι η υποστήριξη του σχεδίου διαχείρισης από την τοπική κοινωνία είναι από τους πιο ουσιώδεις παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχία εφαρμογής του. Κανένα σχέδιο διαχείρισης, όσο άρτιο και αν είναι, δεν μπορεί να εφαρμοσθεί με μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας, χωρίς την υποστήριξη και τη συναίνεση μεγάλου μέρους της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά την επιθυμία της ευρύτερης συναίνεσης για τους ειδικούς σκοπούς διαχείρισης και τα μέτρα διαχείρισης, οι τελικές αποφάσεις θα ληφθούν με κριτήριο την ανάγκη διατήρησης του προστατευόμενου αντικειμένου το οποίο είναι αδιαπραγμάτευτο.

Διαφάνεια

Τα τελικά κείμενα διαβούλευσης και το τελικό σχέδιο διαχείρισης είναι σκόπιμο να βρίσκονται σε διαδικτυακούς τόπους, ώστε να είναι προσβάσιμα από το κοινό μαζί με την πληροφορία για τη διαδικασία έγκρισης και διαβούλευσης. Εφόσον είναι δυνατόν, η

ομάδα εκπόνησης θα μπορούσε να δέχεται και σχόλια μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Αποτελεί, ωστόσο, κοινή πρακτική στα κείμενα που είναι προσβάσιμα στο κοινό, να μην περιλαμβάνονται πληροφορίες των οποίων η χρήση μπορεί να βλάψει τα πνευματικά ή άλλα δικαιώματα των κατόχων ή συντακτών τους καθώς και πληροφορίες που εξυπηρετούν την πρόσβαση σε τμήματα της περιοχής όπου απαιτούν ευαίσθητα είδη ή τύποι οικοτόπων. Τέτοιες πληροφορίες είναι, για παράδειγμα, οι χάρτες εξάπλωσης ορισμένων ειδών. Οι αναλυτικές μορφές των χαρτών αυτών είναι σκόπιμο να είναι περιορισμένης πρόσβασης. Στις περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητο (π.χ. για τη διαβούλευση και την ενημέρωση του κοινού) να δημοσιοποιούνται χάρτες παρουσίας, αυτοί μπορεί να είναι μικρής κλίμακας και με πληροφορία που δεν επιτρέπει τον εντοπισμό των θέσεων ευαίσθητων στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος.

Ε.2. ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Το περιεχόμενο του σχεδίου διαχείρισης κάθε περιοχής προσαρμόζεται στις ειδικές της ανάγκες. Αυτό σημαίνει πως κάποια από τα κεφάλαια που ακολουθούν θα αναπτύσσονται περισσότερο ή λιγότερο από ό,τι παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Περίληψη

1. Γενικά Στοιχεία

- 1.1 Ταυτότητα του σχεδίου διαχείρισης
- 1.2. Γεωγραφική θέση, όρια, έκταση και διοικητική υπαγωγή της περιοχής
- 1.3. Καθεστώς ιδιοκτησίας
- 1.4. Νομικό καθεστώς
- 1.5. Διοίκηση και διαχείριση της περιοχής

2. Περιγραφή της προστατευόμενης περιοχής

- 2.1. Φυσικό περιβάλλον
 - 2.1.1. Κλίμα και βιοκλίμα
 - 2.1.2. Γεωλογία-Γεωμορφολογία
 - 2.1.3. Έδαφος
 - 2.1.4. Υδρολογία
 - 2.1.5. Τοπίο
 - 2.1.6. Χλωρίδα
 - 2.1.7. Βλάστηση και τύποι οικοτόπων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ
 - 2.1.8. Πανίδα
 - 2.1.9. Μακρομύκητες
- 2.2. Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες
 - 2.2.1. Πληθυσμός και δημογραφική ανάλυση
 - 2.2.2. Οικονομικές δραστηριότητες και χρήσεις γης
 - 2.2.3. Ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία
- 2.3. Κίνδυνοι που απειλούν την περιοχή μελέτης
- 2.4. Λοιπές πληροφορίες

3. Αξιολόγηση

- 3.1. Αξιολόγηση τύπων οικοτόπων και ειδών
- 3.2. Αξιολόγηση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος
- 3.3. Συνολική αξιολόγηση της περιοχής

4. Σκοποί της διαχείρισης

5. Μέτρα διαχείρισης

6. Παρακολούθηση

7. Πρόγραμμα Δράσης

8. Βιβλιογραφία και πηγές πληροφόρησης

Παραρτήματα

Χάρτες

Ε.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Περίληψη

Σκοπός της περίληψης είναι μια συνοπτική παρουσίαση του σχεδίου διαχείρισης σε γλώσσα απλή με τις λιγότερες δυνατές αναφορές σε αριθμούς (εκτός του προϋπολογισμού). Η περίληψη θα πρέπει να είναι κατάλληλη ώστε να χρησιμοποιηθεί και από κάποιον μη ειδικό και να αποτελεί υλικό για τη διαβούλευση και την εν γένει επικοινωνία του φορέα διαχείρισης. Περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

Ονομασία περιοχής: το τοπωνύμιό της φαίνεται στην πράξη κήρυξης της ως προστατευόμενης.

Καθεστώς προστασίας: αναγράφεται ο χαρακτηρισμός της προστατευόμενης περιοχής σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο της κήρυξης της και οι τυχόν άλλοι χαρακτηρισμοί από τη διεθνή ή εθνική νομοθεσία.

Διαχειριστική Περίοδος: αναγράφεται ο αύξων αριθμός του σχεδίου διαχείρισης και το χρονικό διάστημα ισχύος του.

Περιγραφή και αξιολόγηση της περιοχής: συνοπτική αναφορά των στοιχείων που αναφέρονται στα κεφάλαια 2 και 3.

Σκοποί και μέτρα διαχείρισης: αναφέρονται επιγραμματικά οι σκοποί (κεφάλαιο 4) και τα αντίστοιχα μέτρα διαχείρισης για την επίτευξή τους που περιγράφονται στο κεφάλαιο 5.

Χρονοδιάγραμμα και διαδικασία υλοποίησης: αναφέρονται το χρονοδιάγραμμα και η διαδικασία υλοποίησης των μέτρων διαχείρισης.

Προϋπολογισμός: αναφέρονται οι δαπάνες κάθε μέτρου διαχείρισης και ο συνολικός προϋπολογισμός.

Χάρτης της περιοχής με τις παρεμβάσεις: χάρτης κατάλληλης κλίμακας με τα προτεινόμενα διαχειριστικά μέτρα. Προτιμάται ο χάρτης να είναι απλός και να μπορεί να φωτιστυπηθεί. Το μέγεθος είναι χρήσιμο να μην υπερβαίνει το μέγεθος Α3.

1. Γενικά Στοιχεία

1.1 Ταυτότητα του σχεδίου διαχείρισης

Εδώ περιέχεται η διοικητική πληροφορία του σχεδίου διαχείρισης στην τυποποιημένη μορφή του Πίνακα 1.1.

Πίνακας 1.1. Ταυτότητα σχεδίου διαχείρισης.

Τίτλος σχεδίου διαχείρισης	
Περίοδος ισχύος	
Υπεύθυνος και ομάδα εκπόνησης	
Όνομα και στοιχεία επικοινωνίας του φορέα διαχείρισης	
Ημερομηνία ολοκλήρωσης της εκπόνησης	
Ημερομηνία έγκρισης και στοιχεία εγκριτικής πράξης	
Ημερομηνία έναρξης προγραμματισμένης αναθεώρησης	
Στοιχεία ανεύρεσης αντιγράφου (εκτυπωμένου και ηλεκτρονικού)	
Αριθμός σελίδων εκτυπωμένου αντιγράφου και αριθμός συνοδευτικών εγγράφων (χαρτών κ.λπ.)	
Βιβλιογραφική αναφορά	

1.2. Γεωγραφική θέση, όρια, έκταση και διοικητική υπαγωγή της περιοχής

Στο κεφάλαιο αυτό δίνονται η γεωγραφική θέση της προστατευόμενης περιοχής, η έκτασή της, το γεωγραφικό πλάτος και μήκος του κέντρου βάρους της περιοχής (φ° και λ° και ΕΓΣΑ 87).

Ειδικότερα για τα όρια της προστατευόμενης περιοχής, θα πρέπει να αναφέρεται αν έχουν σημαθεί στο έδαφος, ή όχι, και τότε προβλέπεται η σήμανση.

Χάρτης 1.1. Χάρτης προσανατολισμού της περιοχής σε εθνικό επίπεδο.

1.3. Καθεστώς ιδιοκτησίας

Αναφέρονται τα ποσοστά δημόσιας, δημοτικής, ιδιωτικής και εκκλησιαστικής-μοναστηριακής περιουσίας και στοιχεία σχετικά με τυχόν αμφισβητήσεις, διακατεχόμενες γαίες, μη ολοκληρωμένες διαδικασίες διανομής κ.λπ. Σκόπιμο είναι επίσης να αναφέρεται ο προγραμματισμός του Εθνικού Κτηματολογίου για την περιοχή, καθώς και η τυχόν ύπαρξη παλαιότερων κτηματολογίων (όπως π.χ. το Οθωμανικό Κτηματολόγιο της Κεντρικής Μακεδονίας). Εφόσον είναι εφικτό, αναφέρονται και τυχόν δουλείες που επηρεάζουν την άσκηση της διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής.

Όποια στοιχεία εκ των ανωτέρω υπάρχουν χαρτογραφημένα παρουσιάζονται σε αντίστοιχο χάρτη κατάλληλης κλίμακας, όχι όμως μικρότερης της 1:50.000. Τα στοιχεία ιδιοκτησίας είναι χρήσιμο να εισάγονται στο Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών της περιοχής.

1.4. Νομικό καθεστώς

Το νομικό καθεστώς μιας προστατευόμενης περιοχής καθορίζεται από ένα σύνολο νομικών κειμένων που περιλαμβάνουν:

- Την κανονιστική πράξη που καθορίζει τα όρια της περιοχής και τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης και δραστηριότητες εντός των ορίων της περιοχής.
- Προϋπάρχουσες ρυθμίσεις προστασίας.
- Τις δεσμεύσεις που προκύπτουν από την ευρωπαϊκή νομοθεσία.
- Τις δεσμεύσεις για τη διαχείριση της περιοχής που προκύπτουν από διεθνείς, εθνικές και τοπικές πολιτικές που έχουν επίσημα υιοθετηθεί.

Χάρτης 1.2. Χάρτης ιδιοκτησιακής κατάστασης και νομικού καθεστώτος. Στον χάρτη αυτό δίνονται τα όρια των περιοχών με διαφορετικό ιδιοκτησιακό καθεστώς. Ανεξάρτητα με τη λεπτομέρεια των πληροφοριών που είναι διαθέσιμες, οι ιδιοκτησίες δεν αναφέρονται ανά ιδιοκτήτη, αλλά ανά κατηγορία ιδιοκτητών. Εξαιρέση μπορεί να αποτελούν πολύ μεγάλες ιδιοκτησίες. Το νομικό καθεστώς που διέπει τις χρήσεις γης και τις δουλείες, παρουσιάζεται στον χάρτη μόνο εφόσον διαφοροποιείται ανά ζώνες. Κάθε επιμέρους ζώνη αναφέρεται με τον κωδικό που αναφέρεται στο σχετικό νομικό κείμενο.

1.5. Διοίκηση και διαχείριση της περιοχής

Εδώ αναφέρεται ο οργανισμός ή η υπηρεσία που φέρει την ευθύνη διοίκησης και διαχείρισης της περιοχής και όλες οι δημόσιες αρχές που σχετίζονται με τη διαχείριση επιμέρους αντικειμένων της περιοχής μαζί με την έδρα τους. Εφόσον ο οργανισμός είναι ειδική υπηρεσία ή Φορέας Διαχείρισης του Ν. 2742/99, αναφέρονται οι πράξεις ίδρυσης και ανάθεσης των αρμοδιοτήτων, η σύνθεση των διοικητικών οργάνων και το θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας με τις δημόσιες αρχές και τους ΟΤΑ. Σκόπιμο είναι επίσης να αναφέρεται συνοπτικά και το ιστορικό της διαχείρισης της περιοχής.

Αναφέρεται η υπαγωγή της περιοχής σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, περιφέρειας, δικαστικών, αστυνομικών, λιμενικών και λοιπών αρχών που εμπλέκονται στη διαχείρισή της (π.χ. Δασαρχείο ή Λιμεναρχείο). Για υπηρεσίες με περισσότερες υπηρεσιακές μονάδες (π.χ. δασικές, πυροσβεστικές), τα όρια ευθύνης κάθε υπηρεσιακής μονάδας αποτυπώνονται στον Χάρτη 1.3. Στον ίδιο χάρτη αποτυπώνονται και τα όρια των ΟΤΑ, νομών, περιφερειών, εφόσον η περιοχή βρίσκεται εντός των ορίων περισσότερων του ενός ΟΤΑ, νομού ή περιφέρειας, αντίστοιχα.

Το κεφάλαιο αυτό μπορεί να λάβει συνοπτικό χαρακτήρα και ο αναγνώστης να παραπέμπεται είτε στην ΕΠΜ της περιοχής (εφόσον σε αυτή υπάρχει η αντίστοιχη πληροφορία) είτε σε παράρτημα.

Χάρτης 1.3. Διοίκηση και διαχείριση της περιοχής. Στον χάρτη αυτό αποτυπώνονται οι έδρες των υπηρεσιών και των τυχόν μονάδων τους που εμπλέκονται στη διοίκηση και διαχείριση της περιοχής (εφόσον υπάρχουν πάνω από μία υπηρεσιακές μονάδες καθορίζονται και τα όρια ευθύνης καθεμίας), τα όρια των ΟΤΑ, περιφερειών κλπ. Το υπόβαθρο του χάρτη αυτού πρέπει να περιλαμβάνει το ανάγλυφο της περιοχής, τις υποδομές μεταφορών (οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια) και τα όρια των οικισμών.

2. Περιγραφή της προστατευόμενης περιοχής

Η περιγραφή της περιοχής είναι το πρώτο στάδιο στην εκπόνηση του σχεδίου διαχείρισης και η βάση στην οποία στηρίζεται το

σύνολο σχεδόν των διαχειριστικών ενεργειών. Είναι, επομένως, απολύτως απαραίτητο να τηρούνται όλες οι απαιτήσεις επιστημονικής εγκυρότητας των δεδομένων. Τα δεδομένα για το φυσικό περιβάλλον προέρχονται τόσο από τη βιβλιογραφία όσο και από τις εργασίες πεδίου.

Κατά την εκπόνηση του πρώτου σχεδίου διαχείρισης μιας περιοχής είναι πιθανό να μην είναι εφικτό να συγκεντρωθούν επαρκή δεδομένα για όλες τις ομάδες ειδών ή όλες τις παραμέτρους του φυσικού περιβάλλοντος για λόγους οικονομικούς, τεχνικούς ή άλλους. Σε αυτή την περίπτωση, προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στη συγκέντρωση των δεδομένων που είναι απαραίτητα για τη διατήρηση των γνωρισμάτων για τα οποία προστατεύεται η περιοχή.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι πρέπει να αποφεύγεται η παράθεση μη επιστημονικώς αξιόπιστων δεδομένων καθώς αυτά μπορεί να οδηγήσουν σε λανθασμένο σχεδιασμό. Είναι προτιμότερο να δηλώνεται η έλλειψη στοιχείων και να αφήνονται κενά πεδία εφόσον είναι ανέφικτη η συλλογή δεδομένων, παρά να χρησιμοποιούνται επισφαλή δεδομένα. Στην περίπτωση που είναι απολύτως απαραίτητο να δοθούν έστω και εκτιμήσεις, είναι απαραίτητο η ομάδα εκπόνησης του σχεδίου διαχείρισης να συμβουλευθεί και άλλους ειδικούς επιστήμονες.

Κατά τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων μέσω εργασιών πεδίου θα πρέπει να διασφαλίζεται συμβατότητα των μεθόδων συλλογής, επεξεργασίας και αρχειοθέτησης των δεδομένων με αυτές του προγράμματος παρακολούθησης και τήρηση όλων των προϋποθέσεων και προτύπων που εξασφαλίζουν την επιστημονική τεκμηρίωση και αξιοπιστία τους.

Για τη συγκέντρωση δεδομένων πεδίου και τη χαρτογράφηση της φυσικής βλάστησης είναι σκόπιμο να χρησιμοποιείται η μέθοδος που εφαρμόστηκε στο έργο «Αναγνώριση και περιγραφή των τύπων οικοτόπων σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης» (ΥΠΕΧΩΔΕ 2001), που περιλαμβάνει τον Τεχνικό Οδηγό Αναγνώρισης, Περιγραφής και Χαρτογράφησης Τύπων Οικοτόπων και το Ιεραρχικό Σύστημα Ταξινόμησης (ΙΣΤ) της βλάστησης (Ντάφης κ.ά. 2001). Στις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει κατάλληλη ταξινομική μονάδα στο ΙΣΤ, συνίσταται η χρησιμοποίηση του συστήματος ταξινόμησης «Palearctic Habitat Classification System» (Devillers και Devillers-Terschuren 1996).

Για τη συγκέντρωση δεδομένων πεδίου και τη χαρτογράφηση των ειδών προτείνεται η χρήση των μεθόδων που περιγράφονται στο Τεύχος Ειδικών Προδιαγραφών του έργου «Αναγνώριση, περιγραφή και χαρτογραφική απεικόνιση των ειδών χλωρίδας και πανίδας σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης» (Χατζηχαράλαμπος και Παπαστεργιάδου 2000).

2.1. Φυσικό περιβάλλον

2.1.1. Κλίμα και βιοκλίμα

Με βάση τα κλιματικά στοιχεία (ύψος κατακρημνισμάτων, θερμοκρασία, παγετοί, σχετική υγρασία κ.λπ.) των πλησιέστερων προς την περιοχή μελέτης μετεωρολογικών σταθμών, καθώς και από υπάρχουσες άλλες σχετικές πηγές, περιγράφεται αναλυτικά το κλίμα της περιοχής και κατατάσσεται κατά **Koerppen**. Επίσης, περιγράφεται ο ρόλος που παίζει το κλίμα στη διαμόρφωση των οικοσυστημάτων της περιοχής. Εποπτικά διαγράμματα και πίνακες είναι απαραίτητα μέσα περιγραφής του κλίματος. Πρέπει, τέλος, να συνεκτιμώνται τα τοπογραφικά γνωρίσματα (υψόμετρο, εκθέσεις) στη διαμόρφωση των κλιματικών συνθηκών της περιοχής. Η περιοχή κατατάσσεται βιοκλιματικά κατά **Μαυρομάτη (1980)**.

2.1.2. Γεωλογία και γεωμορφολογία

Το γεωλογικό υπόβαθρο προσδιορίζει την προέλευση και τη φύση των εδαφών και επηρεάζει την υδρολογία της περιοχής μελέτης. Στις περιπτώσεις όπου η γεωλογία μιας περιοχής παίζει σημαντικό ρόλο στη λειτουργία και εξέλιξη των οικοσυστημάτων θα πρέπει να μελετάται διεξοδικά.

Στοιχεία ανάλυσης και χαρτογράφησης αποτελούν:

- τα είδη των πετρωμάτων που συγκροτούν το γεωλογικό υπόβαθρο,
- τα ιδιαίτερα γεωλογικά γνωρίσματα (π.χ. στρωματογραφία ιζημάτων),
- γεωλογικές και γεωμορφολογικές διεργασίες και φαινόμενα, όπως σεισμοί, ολισθήσεις κ.λπ.

Εφόσον στην περιοχή υπάρχουν γεωλογικοί σχηματισμοί ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, αυτοί αναφέρονται ξεχωριστά και η θέση

τους εμφανίζεται στον γεωλογικό χάρτη της περιοχής. Αναφέρονται επίσης τυχόν απειλές που αντιμετωπίζουν.

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφεται επίσης η τοπογραφία της περιοχής (κλίσεις, υψόμετρα, εκθέσεις) και, εάν η περιοχή περιλαμβάνει και παράκτια ζώνη, παρουσιάζονται στοιχεία δυναμικής της ακτογραμμής εφόσον αυτή παρουσιάζει αξιόλογη μεταβλητότητα.

Χάρτης 2.1α. Γεωλογικός χάρτης. Είναι σκόπιμο να ακολουθείται το υπόμνημα των χαρτών του Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΓΓΜΕ).

Χάρτης 2.1β. Χάρτης δυναμικής των ακτών. Συντάσσεται μόνο εφόσον η ακτογραμμή εμφανίζει αξιόλογη μεταβλητότητα. Σε αυτόν εμφανίζονται οι περιοχές επέκτασης ή υποχώρησης της χέρσου και οι αιτίες των δυναμικών φαινομένων. Το υπόβαθρο μπορεί να είναι το βασικό γεωλογικό υπόβαθρο των χαρτών 1:50.000 του ΓΓΜΕ ή, εφόσον υπάρχει ανάγκη, κάποιο λεπτομερέστερο αποτέλεσμα ειδικής χαρτογράφησης των ιζημάτων ή άλλων γνωρισμάτων της περιοχής.

2.1.3. Έδαφος

Εδώ περιγράφονται τα εδάφη της περιοχής (μηχανική σύσταση, βαθμός στράγγισης κ.λπ.) και ταξινομούνται σε επίπεδο Μεγάλης Ομάδας (Great group), σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα Soil Taxonomy (Soil Survey Staff 1999). Οι εργασίες αυτές θα πρέπει να βασίζονται σε υφιστάμενους εδαφολογικούς χάρτες, εφόσον είναι διαθέσιμοι, καθώς επίσης και σε εκτιμήσεις γεωλογικών πληροφοριών και άλλων παραχόντων εδαφολογικών πληροφοριών.

Χάρτης 2.2. Εδαφολογικός χάρτης κλίμακας 1:50.000, ή λεπτομερέστερος εφόσον είναι δυνατό. Στον χάρτη αυτό, απεικονίζονται οι κατηγορίες εδαφών που ταξινομήθηκαν (επίπεδο Μεγάλης Ομάδας), με χρησιμοποιούμενο υπόβαθρο αυτό της τοπογραφίας της περιοχής. Λόγω κόστους κατασκευής του χάρτη, εάν δεν υπάρχει ήδη, αυτός προκύπτει αδρά από εκτιμήσεις γεωλογικών πληροφοριών.

2.1.4. Υδρολογία

Τα υδρολογικά γνωρίσματα της λεκάνης απορροής επιδρούν στο σύνολο σχεδόν των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε αυτήν

και σε πολλά εκ των προστατευόμενων αντικειμένων, ιδιαίτερος σε περιοχές με υγροτόπους. Στο κεφάλαιο αυτό πρέπει να περιγραφονται:

- Οι λεκάνες απορροής της περιοχής (όρια, έκταση, μορφολογία, χρήσεις γης και κατανομή τους, κάλυψη εδάφους, μηνιαία καταρηνίσματα και απορροή κ.λπ.).
- Το υδρογραφικό δίκτυο της περιοχής αριθμημένο κατά Strahler.
- Τυχόν αλληλεξάρτηση επιφανειακών και υπόγειων υδάτων.
- Η ποιότητα των υδάτων.

Επισημαίνεται πως η περιγραφή των στοιχείων της υδρολογίας και των υδατικών πόρων πρέπει να γίνεται με τρόπο που να συμφωνεί με την ορολογία και τις απαιτήσεις της Οδηγίας-Πλαίσιο για τα ύδατα (2000/60/ΕΚ) και τη σχετική ελληνική νομοθεσία. Σημαντική πηγή πληροφοριών για το κεφάλαιο αυτό είναι οι μελέτες ανάπτυξης συστημάτων και εργαλείων διαχείρισης υδατικών πόρων ανά Υδατικό Διαμέρισμα της χώρας που άρχισαν να εκπονούνται από το Υπουργείο Ανάπτυξης το 2003.

Χάρτης 2.3. Υδρολογικός χάρτης. Εδώ απεικονίζονται οι λεκάνες απορροής και το υδρογραφικό δίκτυο αριθμημένο κατά Strahler.

2.1.5. Τοπίο

Ως τοπίο στο παρόν κείμενο θεωρείται «ένα σύμπλεγμα αλληλεπιδρώντων συστημάτων που σχηματίζουν ένα αναγνωρίσιμο (φυσιογνωμικά ή λόγω των ιδιοτήτων του) τμήμα της γήινης επιφάνειας που σχηματίζεται και διατηρείται από τη συνδυασμένη δράση αβιοτικών και βιοτικών διεργασιών και ανθρώπινων δραστηριοτήτων» (Zonneveld 1995). Στην περιγραφή του τοπίου εντοπίζονται διάφορα σημαντικά στοιχεία του. Ως σημαντικά στοιχεία του τοπίου εννοούνται φυσικοί σχηματισμοί μικρής έκτασης (π.χ. ένας σπάνιος βραχώδης σχηματισμός) που λόγω της θέσης τους επιδρούν σημαντικά στις οικολογικές λειτουργίες σε επίπεδο τοπίου ή αποτελούν σημεία που μπορεί να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών. Σε περίπτωση που στην περιοχή υπάρχουν υγροτόποι, αυτοί είναι χρήσιμο να οριοθετούνται με συγκεκριμένη μέθοδο (Φυτώκα και Λαζαρίδου 2001).

Σε περίπτωση που θεωρείται χρήσιμη η παραγωγή χάρτη τοπίου, ως πηγές πληροφοριών μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα του έργου «Αναγνώριση και περιγραφή των τύπων οικοτόπων σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης» (ΥΠΕΧΩΔΕ 2001), τα δεδομένα του Corine Land Cover που διατηρούνται στον Οργανισμό Κτηματολογίου και Χαρτογραφίσεων Ελλάδος (ΟΚΧΕ) τόσο σε αναλογικούς χάρτες όσο και σε ψηφιακή μορφή, δασικοί χάρτες, ορθοφωτοχάρτες, άλλα γεωγραφικά δεδομένα (αεροφωτογραφίες, δορυφορικές εικόνες κ.λπ.) και δεδομένα από άλλες έρευνες ή μελέτες.

Τα στοιχεία αυτά μπορούν να συνδυασθούν και να αναπτυχθεί ένα ενιαίο υπόβαθρο στο Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών της περιοχής, εκ του οποίου θα παράγονται επιμέρους θεματικοί χάρτες.

2.1.6. Χλωρίδα

Η περιγραφή της χλωρίδας πρέπει να περιλαμβάνει:

- Κατάλογο των ειδών φυτών που απαντούν στην περιοχή.
- Κατάλογο των σημαντικών ειδών φυτών². Ο κατάλογος των σημαντικών ειδών φυτών έχει τη μορφή του Πίνακα 2.1. Στις επεξηγήσεις του φαίνονται και οι πληροφορίες που πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτόν.
- Στοιχεία της βιολογίας των σημαντικών ειδών που απαντούν στην περιοχή.
- Περιγραφή των ενδιαιτημάτων των σημαντικών ειδών (θέση, μέγεθος, δομή, οικολογική κατάσταση κ.λπ.).

Τυχόν κίνδυνοι και προβλήματα όχλησης μπορούν να αναφέρονται είτε στην περιγραφή του είδους στην περιοχή είτε στην περιγραφή των ενδιαιτημάτων του. Στην περιγραφή των ενδιαιτημάτων μπορεί να ομαδοποιούνται τα είδη με παρόμοια ενδιαιτήματα.

Πίνακας 2.1. Κατάλογος των σημαντικών ειδών φυτών.

α/α	1	2	3	4	5	6	7	8

² Ως σημαντικά εδώ θεωρούνται είδη των Παραρτημάτων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, προστατευόμενα από άλλες διεθνείς συμβάσεις και από την ελληνική νομοθεσία, ενδημικά, περιλαμβανόμενα σε καταλόγους απειλούμενων ειδών, είδη που υφίστανται οικονομική εκμετάλλευση, και τέλος είδη για τα οποία είναι σημαντική η περιοχή. Σε ό,τι αφορά την εκτίμηση της σπουδαιότητας της περιοχής για τα φυτά, δεν υπάρχουν διεθνώς αναγνωρισμένα κριτήρια. Ισχύουν τα κατά περίπτωση κριτήρια που χρησιμοποιούνται σε διάφορες επιστημονικές δημοσιεύσεις.

Επεξηγήσεις στηλών του πίνακα σημαντικών ειδών φυτών

1. *Όνομα*. Το επιστημονικό όνομα του είδους (σε παρένθεση το ελληνικό και, αν υπάρχει, το τοπικό όνομα).
2. *Καθεστώς προστασίας*. Το είδος περιλαμβάνεται Α: στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και αποτελεί είδος προτεραιότητας, Β: στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, Γ: στο Παράρτημα IV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, Δ: στο Παράρτημα I της Σύμβασης της Βέρνης. Ε: το είδος προστατεύεται από άλλες διεθνείς συμβάσεις, ΣΤ: Προεδρικό Διάταγμα 67/80.
3. *Κατάσταση διατήρησης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο*. Α: περιλαμβάνεται στον Εθνικό Κόκκινο Κατάλογο³, Α1: άμεσα κινδυνεύον είδος (E1), Α2: μη άμεσα κινδυνεύον είδος (E2), Α3: τρωτό είδος (V), Α4: μη επιβεβαιωμένα τρωτό είδος (V), Α5: σπάνιο είδος (R), Α6: απροσδιόριστο είδος (I) ή ανεπαρκώς γνωστό είδος (K). Β: ενδημικό. Γ: περιλαμβάνεται σε διεθνείς καταλόγους ειδών σε μη ικανοποιητικό καθεστώς διατήρησης (αναφέρεται ο κατάλογος και διαμορφώνονται αντίστοιχοι κωδικοί Γ1, Γ2 κ.λπ. για κάθε κατάλογο).
4. *Ενδημισμός*. Α: τοπικό ενδημικό, Β: ενδημικό Ελλάδας, Γ: ενδημικό Βαλκανίων, Δ: ευρείας εξάπλωσης.
5. *Τύποι οικοτόπων όπου παρατηρείται το είδος*. Η ανάλυση γίνεται σύμφωνα με τη χαρτογράφηση των τύπων οικοτόπων.
6. *Πληθυσμιακά δεδομένα*. Αναφέρονται εκτιμήσεις σχετικής αφθονίας και, όπου είναι δυνατό, το πληθυσμιακό μέγεθος.
7. *Απειλές*. Αναφέρονται οι απειλές με τους κωδικούς του Τυποποιημένου Δελτίου Δεδομένων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
8. *Βιβλιογραφικές πηγές*. Δίνονται με τον αριθμό που αναφέρονται στο κεφάλαιο της βιβλιογραφίας.

Εφόσον οι κατάλογοι των ειδών υπερβαίνουν τις δύο σελίδες, είναι σκόπιμο να παρουσιάζονται σε παράρτημα και στο κύριο σώμα του σχεδίου διαχείρισης να παρουσιάζεται σύνοψη των αποτελεσμάτων. Όλες οι αναφορές σε είδη μπορούν να ισχύουν και για τα υποείδη.

Χάρτης 2.4. Χάρτης κατανομής στον χώρο των σημαντικότερων ειδών φυτών. Λόγω της πολυμορφίας της κατανομής στον χώρο των διαφόρων ειδών (επιφάνειες, σημεία, γραμμικά αναπτύγματα) μπορεί να συνταχθούν περισσότεροι χάρτες. Στην περίπτωση αυτή αριθμοδοτούνται ως 2.4α, 2.4β κ.ο.κ.

³ Οι κατηγορίες του Κόκκινου Καταλόγου ακολουθούν αυτές των Phitos κ.ά. (1995).

2.1.7. Βλάστηση και τύποι οικοτόπων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ

Η περιγραφή της βλάστησης είναι σκόπιμο να περιλαμβάνει:

- Περιγραφή των ευρύτερων οικολογικών διαπλάσεων της περιοχής κατά Ντάφνι (1973).
- Κατάλογο των φυσικών τύπων οικοτόπων, όπως αυτοί αναφέρονται και ταξινομούνται στο έργο «Αναγνώριση και περιγραφή των τύπων οικοτόπων σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης» (Ντάφνι κ.ά. 2001, ΥΠΕΧΩΔΕ 2001). Για την παρουσίαση των τύπων οικοτόπων χρησιμοποιείται ο Πίνακας 2.2. Στις επεξηγήσεις του φαίνονται και οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται σε αυτόν.
- Περιγραφή της δομής και της σύνθεσης των τύπων οικοτόπων.

Πίνακας 2.2. Τύποι οικοτόπων που απαντούν στην περιοχή.

a/a	1	2	3	4

Επεξηγήσεις πίνακα τύπων οικοτόπων

1. *Κωδικός και όνομα τύπου οικοτόπου Α:* περιλαμβάνεται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και αποτελεί τύπο οικοτόπου προτεραιότητας, Β: περιλαμβάνεται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ αλλά δεν αποτελεί τύπο οικοτόπου προτεραιότητας, Γ: τύπος οικοτόπου σύμφωνα με τον Τεχνικό Οδηγό του έργου της χαρτογράφησης (Ντάφνι κ.ά. 2001) που δεν περιλαμβάνεται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
2. *Κάλυψη στην περιοχή (%).* Ποσοστό που καλύπτει ο τύπος οικοτόπου στην περιοχή.
3. *Απειλές.* Αναφέρονται οι απειλές με τους κωδικούς του Τυποποιημένου Δελτίου Δεδομένων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
4. *Βιβλιογραφικές πηγές.* Αναφέρεται ο αριθμός της βιβλιογραφικής αναφοράς.

Εάν για την περιοχή υπάρχει χάρτης των τύπων οικοτόπων, είναι χρήσιμο αυτός να επικαιροποιηθεί με έμφαση στη λεπτομερή αποτύπωση των ορίων και στην καταγραφή και των μικρότερων επιφανειών.

Χάρτης 2.5. Χάρτης τύπων οικοτόπων. Χρησιμοποιείται το τυποποιημένο υπόμνημα του έργου της χαρτογράφησης (ΥΠΕΧΩΔΕ 2001).

2.1.8. Πανίδα

Η περιγραφή της πανίδας πρέπει να περιλαμβάνει:

- Κατάλογο των ειδών ασπονδύλων, ψαριών, αμφιβίων, ερπετών, πτηνών και θηλαστικών.
- Κατάλογο των σημαντικών ειδών (για το ποια είδη είναι σημαντικά βλ. σημείωση κεφαλαίου 2.1.6.). Τα είδη ομαδοποιούνται ανά κατηγορία με την ακόλουθη σειρά: ασπόνδυλα, ψάρια, αμφίβια, ερπετά, πτηνά, θηλαστικά. Ο κατάλογος αυτός έχει τη μορφή του Πίνακα 2.3. Στις επεξηγήσεις του φαίνονται και οι πληροφορίες που πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτόν.
- Στοιχεία της βιολογίας των σημαντικών ειδών με έμφαση στα στοιχεία που αφορούν την παρουσία τους στην περιοχή.
- Περιγραφή των ενδιαιτημάτων των σημαντικών ειδών (δομή, θέση, μέγεθος και κατακερματισμός). Η περιγραφή των ενδιαιτημάτων μπορεί να ομαδοποιείται κατά είδη με παρόμοια ενδιαιτήματα.

Πίνακας 2.3. Κατάλογος των σημαντικών ειδών ζώων.

a/a	1	2	3	4	5	6	7	8

Επεξηγήσεις πίνακα σημαντικών ειδών ζώων

1. *Όνομα.* Το επιστημονικό όνομα του είδους (σε παρένθεση, το ελληνικό και, αν υπάρχει, το τοπικό όνομα).
2. *Καθεστώς προστασίας.* Το είδος περιλαμβάνεται Α: στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και αποτελεί είδος προτεραιότητας, Β: στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, Γ: στο Παράρτημα IV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, Δ: στο Παράρτημα II της Σύμβασης της Βέρνης. Ε: το είδος προστατεύεται από άλλες διεθνείς συμβάσεις, ΣΤ: Προεδρικό Διάταγμα 67/80.
3. *Κατάσταση διατήρησης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.* Α: περιλαμβάνεται στον Εθνικό Κόκκινο Κατάλογο⁴, Α1: κινδυνεύον

⁴Οι κατηγορίες του Κόκκινου Καταλόγου ακολουθούν αυτές του Καρανδεινού (1992).

είδος (E), A2: τρωτό είδος (V), A3: σπάνιο είδος (R), A4: απροσδιόριστο είδος (I). Β: ενδημικό. Γ: περιλαμβάνεται σε διεθνείς καταλόγους ειδών με μη ικανοποιητικό καθεστώς διατήρησης (αναφέρεται ο κατάλογος και διαμορφώνονται αντίστοιχοι κωδικοί Γ1, Γ2 κ.λπ. για κάθε κατάλογο). Ειδικά για την ορνιθοπανίδα αναφέρεται και η κατάσταση διατήρησης του είδους σύμφωνα με τους Tucker και Heath (1994).

4. *Πληθυσμιακά δεδομένα*. Αναφέρονται εκτιμήσεις σχετικής αφθονίας και, όπου είναι δυνατό, το πληθυσμιακό μέγεθος.
5. *Παρουσία στην περιοχή*. Μ: μόνιμη παρουσία, Α: αναπαραγωγή, Σ: στάθμευση, Δ: διαχείμαση (ξεχειμώνιασμα-wintering).
6. *Ανάλυση ενδιαιτήματος όπου παρατηρείται το είδος στην περιοχή*. Το ενδιαιτήμα κάθε είδους παρουσιάζεται στον χάρτη των τύπων οικοτόπων (βλ. κεφ. 2.1.7.). Τ: τροφοληψία, Φ: φώλιασμα (για το σύνολο της αναπαραγωγικής δραστηριότητας), Δ: διάπαυση (να προσδιορίζεται χειμερινή ή θερινή ή Δχ και Δθ αντίστοιχα), Α: αναπαραγωγή (για τις λίγες περιπτώσεις ειδών όπου το ζευγάρι γίνεται σε διαφορετικό ενδιαιτήμα από αυτό της γέννας, της φροντίδας των μικρών, κ.λπ.), άλλη δραστηριότητα (π.χ. ανάπαυση, καταφύγιο, κούρνιασμα, κ.ο.κ.) να προσδιορίζεται ολογράφως.
7. *Απειλές*. Αναφέρονται οι απειλές με τους κωδικούς του Τυποποιημένου Δελτίου Δεδομένων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
8. *Βιβλιογραφικές Πηγές*. Αναφέρεται αν η παρουσία του είδους είναι γνωστή από άμεση παρατήρηση ή από βιβλιογραφικές πηγές. Δίνονται είτε το όνομα του παρατηρητή είτε ο αριθμός της βιβλιογραφικής αναφοράς.

Εφόσον οι κατάλογοι των ειδών υπερβαίνουν τις δύο σελίδες, είναι σκόπιμο αυτοί να παρουσιάζονται σε παράρτημα και στο κύριο σώμα του σχεδίου να παρουσιάζεται σύνοψη των αποτελεσμάτων. Όλες οι αναφορές σε είδη μπορούν να ισχύουν και για τα υποείδη.

Χάρτης 2.6. Χάρτες κατανομής στον χώρο των σημαντικότερων ειδών. Κάθε χάρτης αριθμοδοτείται 2.6α, 2.6β κ.ο.κ. Ως υπόβαθρο μπορεί να χρησιμοποιείται ένα τοπογραφικό υπόβαθρο ή όποιο άλλο κρίνεται απαραίτητο.

Χάρτης 2.7. Χάρτες απεικόνισης των ενδιαιτημάτων τροφοληψίας, αναπαραγωγής, φωλιάσματος και διάπαυσης των σημαντικών ειδών. Οι χάρτες μπορεί να είναι κοινοί για ομάδες ειδών με

παρόμοιο ενδιαίτημα. Κάθε χάρτης αριθμοδοτείται 2.7α, 2.7β κ.ο.κ. Ως υπόβαθρο μπορεί να χρησιμοποιείται ο χάρτης των τύπων οικοτόπων (βλ. κεφ. 2.1.7.) ή της κάλυψης γης (βλ. κεφ. 2.2.2.).

2.1.9. Μακρομύκητες

Οι μακρομύκητες, αν και κάνουν ορατή την παρουσία τους για σύντομο χρονικό διάστημα κυρίως το φθινόπωρο και λιγότερο την άνοιξη, αποτελούν έναν σημαντικό κρίκο των οικολογικών αλυσίδων, της ισορροπίας και λειτουργίας των οικοσυστημάτων και των πλεγμάτων ροής θρεπτικών στοιχείων. Αν και δεν έχουν καταχωρισθεί ως «προστατευόμενα αντικείμενα» σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ και δεν περιλαμβάνονται σε σχετικούς καταλόγους άλλων νομικών κειμένων, η συγκέντρωση δεδομένων και για τους μακρομύκητες θα μας δώσει χρήσιμες πληροφορίες για την περιοχή. Ενδεικτικά, και για λόγους ομοιομορφίας της παρουσίασης, προτείνεται ο ακόλουθος τρόπος παρουσίασης:

- Κατάλογος των σαπροφυτικών, ξυλοσηπτικών και μυκορριζικών μυκήτων καθώς και η σχετική αφθονία των ειδών.
- Κατάλογος των σημαντικών ειδών. Αυτός έχει τη μορφή του Πίνακα 2.4. Στις επεξηγήσεις του φαίνονται και οι πληροφορίες που πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτόν.
- Στοιχεία της βιολογίας των ειδών χωριστά ανά κατηγορία με έμφαση στην παρουσία τους στην περιοχή.
- Περιγραφή των ενδιαιτημάτων των σημαντικών ειδών (θέση, δομή, μέγεθος, οικολογική κατάσταση κ.λπ.). Τυχόν απειλές, κίνδυνοι, και προβλήματα όχλησης μπορούν να αναφέρονται είτε στην περιγραφή του πληθυσμού είτε στην περιγραφή των ενδιαιτημάτων. Είδη που χρησιμοποιούν το ίδιο ενδιαίτημα μπορεί να ομαδοποιούνται ως προς την περιγραφή των ενδιαιτημάτων τους.

Πίνακας 2.4. Κατάλογος των σημαντικών ειδών μακρομυκήτων.

α/α	1	2	3	4	5	6	7

Επεξηγήσεις πίνακα σημαντικών ειδών μακρομυκήτων

1. *Όνομα*. Το επιστημονικό όνομα του είδους (σε παρένθεση, το ελληνικό και, αν υπάρχει, το τοπικό όνομα).
2. *Τύποι οικοτόπων όπου παρατηρείται το είδος*. Η ανάλυση γίνεται με βάση τον χάρτη με τους τύπους οικοτόπων.
3. *Σχετική αφθονία*. Η παρουσία των ειδών εκτιμάται σε σχέση με τη συχνότητα εμφάνισης στα ενδιαίτημά τους (*Πολύ συχνή*: παρουσία στο σύνολο σχεδόν του ενδιαίτηματος, *Συχνή*: παρουσία τουλάχιστον στο 25-75% της έκτασής του, *Διάσπαρτη*: παρουσία σε έκταση μικρότερη από το 25 % της έκτασής του και *Σπάνια*: σποραδική παρουσία).
4. *Απομόνωση*. Α: απομονωμένος (ή σχεδόν απομονωμένος) πληθυσμός, Β: μη απομονωμένος πληθυσμός, ο οποίος βρίσκεται στα όρια της περιοχής εξάπλωσης, Γ: μη απομονωμένος πληθυσμός με μεγάλη εξάπλωση.
5. *Κατάσταση διατήρησης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο*. Α: περιλαμβάνεται στον Διεθνή Κόκκινο Κατάλογο⁵, Α1: άμεσα κινδυνεύον είδος (CR), Α2: μη άμεσα κινδυνεύον είδος (EN), Α3: τρωτό είδος (VU), Α4: πιθανώς απειλούμενο είδος (NT), Α5: ανεπαρκώς γνωστό είδος (DD). Β: ενδημικό. Γ: περιλαμβάνεται σε διεθνείς καταλόγους ειδών με μη επιθυμητό καθεστώς διατήρησης (αναφέρεται ο κατάλογος και διαμορφώνονται αντίστοιχοι κωδικοί Γ1, Γ2 κ.λπ. για κάθε κατάλογο). Δ: αποτελεί εμπορικά συλλεγόμενο είδος.
6. *Απειλές*. Αναφέρονται οι απειλές με τους κωδικούς του Τυποποιημένου Δελτίου Δεδομένων της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
7. *Πηγές*. Αναφέρεται αν η παρουσία του είδους είναι γνωστή από άμεση παρατήρηση ή από βιβλιογραφικές πηγές. Δίνονται είτε το όνομα του παρατηρητή είτε ο αριθμός της βιβλιογραφικής αναφοράς.

⁵ Οι κατηγορίες του Κόκκινου Καταλόγου για τους μακρομύκητες ακολουθούν αυτές της IUCN (2001).

Εφόσον οι κατάλογοι των ειδών υπερβαίνουν τις δύο σελίδες, είναι σκόπιμο αυτοί να παρουσιάζονται σε παράρτημα και στο κύριο σώμα του σχεδίου να παρουσιάζεται σύνοψη των αποτελεσμάτων. Όλες οι αναφορές σε είδη μπορούν να ισχύουν και για τα υποείδη.

Χάρτης 2.8. Χάρτης κατανομής στον χώρο των σημαντικότερων ειδών. Λόγω της πολυμορφίας της κατανομής στον χώρο των διαφόρων ειδών (επιφάνειες, σημεία, γραμμικά αναπτύγματα) μπό-

ρεί να συνταχθούν περισσότεροι χάρτες. Στην περίπτωση αυτή αριθμοδοτούνται ως 2.8α, 2.8β κ.ο.κ.

2.2. Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες

Τα κεφάλαια που ακολουθούν αφορούν την περιγραφή των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών μιας προστατευόμενης περιοχής. Η ομάδα εκπόνησης του σχεδίου διαχείρισης, με βάση παλαιότερες μελέτες (π.χ. Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη) και αφού τις αξιολογήσει, μπορεί να αποφασίσει να δώσει έμφαση σε κάποια από τα στοιχεία ή να προσθέσει άλλα.

Θα πρέπει, ωστόσο, να αναλυθούν επαρκώς οι τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής που σχετίζονται με τη διατήρηση και τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής, ώστε να εξασφαλίζεται η ορθότητα της αξιολόγησης των επιδράσεων των διαφόρων ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο φυσικό περιβάλλον.

2.2.1. Πληθυσμός και δημογραφική ανάλυση

Με σκοπό την εκτίμηση των συνθηκών, των τάσεων εξέλιξης και των προοπτικών των τοπικών κοινωνιών της περιοχής μελέτης, καταγράφονται τα πληθυσμιακά γνωρίσματα (βασικά μεγέθη, μεταβολές και εξέλιξη), το μορφωτικό επίπεδο, η επαγγελματική απασχόληση κ.ά. Η παρουσίαση των δεδομένων πέρα από τους πίνακες μπορεί να γίνεται και με χάρτες πυκνότητας.

Σημαντικό στοιχείο στον σχεδιασμό της διαχείρισης είναι οι στάσεις, απόψεις και προσδοκίες των τοπικών πληθυσμών της προστατευόμενης περιοχής. Αυτές θα μπορούσαν να διερευνηθούν μέσω κατάλληλων μεθόδων κοινωνικής έρευνας (π.χ. ερωτηματολόγια, συμμετοχική παρατήρηση, ομάδες εστίασης) και να παρουσιάζονται στο κεφάλαιο αυτό.

2.2.2. Οικονομικές δραστηριότητες και χρήσεις γης

Η στάση της τοπικής κοινωνίας απέναντι στις ρυθμίσεις που προβλέπονται από την κήρυξη της περιοχής ως προστατευόμενης και στα μέτρα διαχείρισης που θα προταθούν, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις οικονομικές δραστηριότητες που ασκούνται στην περιοχή και τις χρήσεις γης που συνδέονται με αυτές. Για τον λόγο αυτό στο κεφάλαιο όπου καταγράφονται τα στοιχεία της οικονομικής ζωής της περιοχής, αποτυπώνονται σε χάρτη οι χρή-

σεις /καλύψεις γης. Τέλος, εφόσον οι δραστηριότητες που ασκούνται εκτός των ορίων της περιοχής, επηρεάζουν την προστατευόμενη περιοχή, όπως μπορεί να συμβαίνει στην περίπτωση της λεκάνης απορροής προστατευόμενων υδροτοπικών περιοχών, είναι χρήσιμο να παρουσιάζονται και αυτές. Συνήθεις δραστηριότητες που απαιτούν καταγραφή και σχολιασμό είναι:

- **Δασική παραγωγή**

Εκτάσεις, κύρια δασοπονικά είδη, παραγωγή και παραγωγικότητα, συνθήκες απασχόλησης [αριθμός και κατηγορία (μόνιμοι, εποχικοί) απασχολούμενων, δασικοί συνεταιρισμοί], σύστημα εκμετάλλευσης, τεχνική υποδομή και μέσα.

- **Καλλιέργεια φυτών**

Καλλιεργούμενα είδη και ποικιλίες, καλλιεργούμενες εκτάσεις, αποδόσεις, απασχολούμενοι, χρήση λιπασμάτων και γεωργικών φαρμάκων, αλληλεπιδράσεις μεταξύ φυσικών και αγροτικών οικοσυστημάτων κ.λπ.

- **Εκτροφή ζώων**

Βοσκόμενες εκτάσεις, απασχολούμενοι, αριθμός αγροτικών ζώων, βοσκοϊκανότητα και βοσκοφόρτωση, σύστημα οργάνωσης της κτηνοτροφίας, προβλήματα εκτροφής, παραγόμενα προϊόντα και αξία, συνέπειες στην περιοχή.

- **Αλιεία**

Είδη ψαριών και ποσότητες που κατά κανόνα αλιεύονται, μέσα και μέθοδοι αλιείας, απασχολούμενοι (επαγγελματικά και ερασιτεχνικά), κύρια τεχνικά και οικονομικά προβλήματα αλιευτικής παραγωγής κ.λπ.

- **Θήρα**

Καθεστώς άσκησης και ρύθμισης της θήρας, είδη που θηρεύονται κ.λπ.

- **Λατομεία και ορυχεία**

Θέσεις εξόρυξης, ορυκτά, ποσότητες και αξία, εφαρμογή υποχρεώσεων αποκατάστασης του τοπίου, συνέπειες στην περιοχή.

- **Βιομηχανίες-βιοτεχνίες, ενέργεια**

Αριθμός, μέγεθος, θέση, απασχόληση, συνέπειες στην περιοχή. Ειδικός σχολιασμός γίνεται για τις εγκαταστάσεις παραγωγής και διανομής ενέργειας λόγω των επιπτώσεων που έχουν στο περιβάλλον.

- **Τουρισμός και αναψυχή**

Πόλοι έλξης και συγκριτικά πλεονεκτήματα του χώρου, αριθμός και συχνότητα επισκεπτών, είδος τουρισμού, προέλευση και ενδιαφέροντα των επισκεπτών κ.λπ.

• Άλλες δραστηριότητες

Για κάθε οικονομική δραστηριότητα πρέπει να αναφέρεται αν υπάρχει -και ποια είναι- οργανωμένη εκπροσώπηση αυτών που την ασκούν. Η σύνδεση μεταξύ περιγραφής οικονομικών δραστηριοτήτων και αποτύπωσης στον χάρτη βοηθά στην πληρέστερη κατανόηση πιθανών επιδράσεων της ρύθμισης κάποιας χρήσης στην οικονομική δραστηριότητα και επομένως στα εισοδήματα και την απασχόληση.

Στο κεφάλαιο αυτό επίσης αναφέρονται οι θεσμοθετημένες χρήσεις γης (π.χ. Βιομηχανική Περιοχή, Ζώνη Μεταλλευτικών Δραστηριοτήτων) που υπάρχουν στην περιοχή και περιγράφονται οι όροι και περιορισμοί που απορρέουν από αυτές. Τα όριά τους αποτυπώνονται σε χάρτη.

Χάοτης 2.9. Χάρτης χρήσεων/καλύψεων γης. Προτείνεται το σύστημα ταξινόμησης Corine Land Cover (CLC) (Bossard et al. 2000).

2.2.3. Ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία

Στο κεφάλαιο αυτό καταγράφονται τα πολιτιστικά στοιχεία, οι παραδόσεις σε σχέση με την προστατευόμενη περιοχή και η ιστορία της περιοχής. Περιγράφονται οι τοποθεσίες και τα μνημεία με ιστορική σημασία και οι κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι. Για κάθε ένα από αυτά αναφέρεται η θέση, η έκταση και τυχόν στοιχεία κήρυξης. Πέρα από την αξία για την ιστορική έρευνα, οι θέσεις και τα μνημεία αποτελούν και σημεία έλξης των επισκεπτών.

Χάοτης 2.10. Χάρτης αρχαιολογικών περιοχών, ιστορικών θέσεων και μνημείων. Στον χάρτη αυτόν αποτυπώνονται τα όρια των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων με τις τυχόν ζώνες τους, οι ιστορικές θέσεις και τα κτήρια που έχουν χαρακτηριστεί ως προστατευόμενα ή διατηρητέα ή έχουν ιστορική σημασία. Το καθεστώς χρήσης των χώρων αυτών έχει ήδη περιγραφεί στο κεφάλαιο 1.4. Ο χάρτης αυτός μπορεί να συντάσσεται σε γενικό τοπογραφικό υπόβαθρο.

2.3. Κίνδυνοι που απειλούν την περιοχή μελέτης

Περιγράφονται με λεπτομέρεια το είδος, η ένταση, οι πηγές και τα αίτια κάθε είδους απειλής, που θέτει σε κίνδυνο φυτικούς ή ζωικούς οργανισμούς, ενδιαιτήματα αλλά και όλη την προστατευόμενη περιοχή.

Οι συνηθέστεροι κίνδυνοι που θα πρέπει να εξετάζονται σε κάθε περίπτωση είναι: καταπατήσεις γαιών και παράνομα κτίσματα, ρυπάνσεις από βιομηχανίες, οικισμούς κ.λπ., αλόγιστη χρήση γεωργικών φαρμάκων και λιπασμάτων, πυρκαγιές, διατάραξη και οχλήσεις, αιχμαλωσία ή και θανάτωση ειδών της πανίδας, υπερβόσκηση, κυνήγι και λαθροθηρία, υλοτομία και λαθροϋλοτομία, παράνομη συλλογή φυτών, εγκατάλειψη υπαίθρου.

Στο κεφάλαιο αυτό πρέπει να αποφεύγονται οι γενικολογίες. Η ομάδα εκπόνησης πρέπει να προσπαθεί να τεκμηριώνει τον κάθε κίνδυνο όσο το δυνατόν ποσοτικά (ή, ελλείψει ποσοτικών πληροφοριών, να προσφεύγει σε επιστημονικές εικασίες εξειδικευμένων επιστημόνων) και να συνδέει τον κάθε κίνδυνο με το προστατευόμενο αντικείμενο το οποίο απειλείται.

2.4. Λοιπές πληροφορίες

Στο κεφάλαιο αυτό μπορούν να αναφερθούν οποιαδήποτε άλλα στοιχεία για την περιοχή που μπορεί να χρησιμεύουν για την πληρέστερη περιγραφή της, όπως οι φυσικές διεργασίες, οι λειτουργίες και οι αξίες της. Φυσικές διεργασίες είναι φαινόμενα που δεν ελέγχονται από τον άνθρωπο (π.χ. μια γεωλογική διεργασία όπως η ολίσθηση μιας πλαγιάς). Εδώ εκτιμάται και η επίδρασή τους στη διατήρηση των προστατευόμενων αντικειμένων και του συνόλου της περιοχής σύμφωνα με το κεφάλαιο 6.1 του Τυποποιημένου Δελτίου Δεδομένων.

3. Αξιολόγηση

Αξιολόγηση είναι η διαδικασία κατά την οποία αναγνωρίζονται ή επιβεβαιώνονται τα σημαντικά γνωρίσματα της περιοχής. Η αξιολόγηση είναι η δεύτερη φάση εκπόνησης του σχεδίου διαχείρισης. Συνδέει τα κεφάλαια της περιγραφής και των σκοπών και είναι προαπαιτούμενη για την τοποθέτηση των σκοπών και την επιλογή των μέτρων διαχείρισης που θα υλοποιηθούν κατά την περίοδο που αφορά το σχέδιο διαχείρισης. Η αξιολόγηση είναι σκόπιμο να είναι σύντομη και να αποφεύγει στοιχεία που θα μπορούσαν να ενταχθούν στα κεφάλαια της περιγραφής.

Στο παρόν κεφάλαιο αξιολογούνται οι τύποι οικοτόπων και τα είδη, οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες και τέλος η περιοχή στο σύνολό της. Σε ό,τι αφορά τις υδροτοπικές περιοχές, η αναγνώριση και αξιολόγηση των λειτουργιών τους είναι χρήσιμη καθώς οδηγεί με συστηματικό τρόπο στην τοποθέτηση των σκοπών και την αναγνώριση μέτρων διατήρησης ή και αποκατάστασής τους. Η αξιολόγηση του βαθμού επιτέλεσης των υδροτοπικών λειτουργιών, ιδανικά, απαιτεί πολλά δεδομένα τα οποία σπανίως υπάρχουν. Ως εκ τούτου, έχουν προταθεί τεχνικές αξιολόγησης, που βασίζονται σε επιστημονικές εικασίες, από τις οποίες η πιο γνωστή είναι η Wetland Evaluation Technique-WET (Adamus κ.ά. 1987). Επίσης, χρήσιμη είναι η αξιολόγηση λειτουργιών των χερσαίων οικοσυστημάτων της περιοχής. Η ποσοτική αξιολόγηση των λειτουργιών και αξιών, παρότι επιθυμητή, εκφεύγει από το πλαίσιο του σχεδίου διαχείρισης. Εκείνο που μπορεί να ομάδα εκπόνησης του σχεδίου συνήθως να κάνει εύκολα, είναι να συντάξει κατά την κρίση της πίνακα με τις λειτουργίες και τις αξίες ο οποίος να παρουσιάζει την ποιοτική βαθμολόγησή τους (π.χ. βαθμός πολύ υψηλός, υψηλός, μέσος, χαμηλός, ανύπαρκτος, άγνωστος). Ο πίνακας αυτός μπορεί να αποτελέσει οδηγό για μελλοντικές σε βάθος μελέτες που θα κρίνει σκόπιμο να υλοποιήσει ο φορέας διαχείρισης προκειμένου να ποσοτικοποιήσει τη βαθμολόγηση.

Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι προτεινόμενες περιοχές στο Δίκτυο Natura 2000, κατά τη διαδικασία υποβολής τους ως προτεινόμενες περιοχές Κοινοτικής σημασίας, έχουν ήδη αξιολογηθεί, σε εθνικό επίπεδο, ως προς τη σπουδαιότητά τους για τους φυσικούς οικοτόπους του Παραρτήματος I και τα είδη του Παραρτήματος II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ. Στην εν λόγω αξιολόγηση είχαν χρησιμοποιηθεί τα κριτήρια του Παραρτήματος III της εν λόγω Οδηγίας.

3.1. Αξιολόγηση τύπων οικοτόπων και ειδών

Σε ό,τι αφορά το φυσικό περιβάλλον και ειδικότερα τους τύπους οικοτόπων και τα είδη, η ένταξή τους στα Παραρτήματα της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ αποτελεί από μόνη της στοιχείο σπουδαιότητας. Ως κριτήρια αξιολόγησης για τους ανωτέρω τύπους οικοτόπων και είδη αλλά και γι' αυτούς που δεν προστατεύονται από την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, μπορούν να χρησιμοποιηθούν αυτά που

έχουν υιοθετηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και παρουσιάζονται στο Τυποποιημένο Δελτίο Δεδομένων. Αυτά για κάθε τύπο οικοτόπου είναι: μέγεθος, αντιπροσωπευτικότητα, σχετική επιφάνεια, καθεστώς διατήρησης (βαθμός διατήρησης δομής, λειτουργιών και δυνατότητας αποκατάστασης) και συνολική εκτίμηση της περιοχής για τον τύπο οικοτόπου. Για κάθε είδος είναι: πληθυσμός, βαθμός διατήρησης των γνωρισμάτων του ενδιατημάτος του και δυνατότητες αποκατάστασης, απομόνωση, συνολική εκτίμηση της περιοχής για κάθε είδος. Στις επεξηγηματικές σημειώσεις των Τυποποιημένων Δελτίων Δεδομένων περιγράφεται η χρήση των ανωτέρω εννοιών (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1996).

3.2. Αξιολόγηση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος

Σε ό,τι αφορά το ανθρωπογενές περιβάλλον, αξιολογείται η επίδρασή του στα προστατευόμενα αντικείμενα και εκτιμάται αν οι τάσεις εξέλιξης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στην περιοχή αναμένεται να διευκολύνουν ή να δυσχεράνουν τη διατήρησή τους.

3.3. Συνολική αξιολόγηση της περιοχής

Με βάση τα ανωτέρω αξιολογείται η περιοχή στο σύνολό της. Στο κείμενο συνοψίζονται τα συμπεράσματα από το σύνολο των αξιολογήσεων και διατυπώνονται οι αναγκαιότητες για παραπέρα παρέμβαση και διαχείριση. Είναι χρήσιμο να εκτιμάται κατά πόσο η προστατευόμενη περιοχή συμβάλλει στην αιφορική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Η εκτίμηση αυτή μπορεί να είναι πιο συγκεκριμένη όσο περισσότερο έχουν υιοθετηθεί τομεακές πολιτικές που ενσωματώνουν αρχές αιφορικής διαχείρισης των φυσικών πόρων και τη συμμετοχή των πολιτών στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των μέτρων κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης.

4. Σκοποί της διαχείρισης

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο γενικός σκοπός της πράξης με την οποία η περιοχή κηρύχθηκε ως προστατευόμενη, δίνει γενικές

⁶ Η ομάδα εκπόνησης του σχεδίου μπορεί, κατά την κρίση της, να αναπτύξει το κεφάλαιο αυτό περισσότερο ως εξής: πρώτα να διατυπώσει τους ιδανικούς σκοπούς διαχείρισης, κατόπιν να αναφέρει τους παράγοντες που επιδρούν στην επίτευξη των ιδανικών σκοπών και τέλος να καθορίσει τους εφικτούς σκοπούς.

κατευθύνσεις για τη διαχείριση της περιοχής. Στο σχέδιο διαχείρισης εξειδικεύεται ο γενικός σκοπός διαχείρισης της περιοχής σε ειδικούς σκοπούς για το χρονικό διάστημα εφαρμογής του σχεδίου. Οι ειδικοί σκοποί πρέπει να σχετίζονται με τα προστατευόμενα αντικείμενα, να είναι εστιασμένοι σε αυτά, να ιεραρχούνται και να είναι συγκεκριμένοι. Η εφικτότητά τους θα πρέπει να ελέγχεται, αφού συνεκτιμηθούν παράγοντες που μπορεί να επιδρούν θετικά ή αρνητικά, όπως:

- Το νομικό καθεστώς του προστατευόμενου αντικειμένου.
- Η υφιστάμενη κατάσταση του αντικειμένου.
- Ο διαθέσιμος χρόνος.
- Οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι, τεχνικά μέσα και ανθρώπινο δυναμικό.
- Η επάρκεια επιστημονικής γνώσης.
- Οι επιδράσεις των φυσικών διεργασιών και του κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος.

Η κατά το δυνατόν ποσοτική περιγραφή των σκοπών (π.χ. διατήρηση της έκτασης x του τύπου οικοτόπου ψ) επιτρέπει την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της επίτευξής τους⁶.

5. Μέτρα διαχείρισης

5.1. Περιγραφή μέτρων διαχείρισης

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα μέτρα διαχείρισης που πρέπει να ληφθούν για την επίτευξη των ειδικών σκοπών του σχεδίου διαχείρισης. Η σχέση των ειδικών σκοπών και των μέτρων διαχείρισης μπορεί να ελέγχεται με την παράθεση σε πίνακα όπως ο Πίνακας 5.1.

Πίνακας 5.1. Παράδειγμα πίνακα συνάφειας μεταξύ των μέτρων διαχείρισης και των ειδικών σκοπών της διαχείρισης.

Μέτρα διαχείρισης	Ειδικοί σκοποί της διαχείρισης					
	1	2	3	4	5	6
1						
2						
3						
4						

Η περιγραφή κάθε μέτρου πρέπει να συνοδεύεται από αναλυτικά στοιχεία για:

- Το επίπεδο επιστημονικής τεκμηρίωσης και την τεχνική ωριμότητα εφαρμογής του στην περιοχή.
- Τον απαραίτητο χρόνο επίτευξης των αποτελεσμάτων του ή ολοκλήρωσής του.
- Τους δείκτες παρακολούθησης. Οι δείκτες θα πρέπει να είναι σχετικοί με το είδος του μέτρου διαχείρισης. Για παράδειγμα, ένα έργο αποκατάστασης της βλάστησης μπορεί να κρίνεται από την επιτυχία εγκατάστασης των νέων φυτών, ενώ ένα μέτρο επόπτευσης της εφαρμογής μιας ρύθμισης κάποιας οχλούσας δραστηριότητας από την επιτυχία αποτροπής παραβιάσεων αυτής της ρύθμισης. Οι δείκτες αυτοί χρησιμοποιούνται στην παρακολούθηση των προστατευόμενων αντικειμένων (βλ. κεφ. 6. του σχεδίου διαχείρισης).
- Τον φορέα υλοποίησής του και τον προϋπολογισμό, που πρέπει να είναι τόσο πιο ακριβής, όσο το μέτρο έχει μικρότερη διάρκεια και κοντινή ημερομηνία έναρξης.

Όλα τα μέτρα διαχείρισης, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν είδη, για τα οποία έχουν εκπονηθεί ευρωπαϊκά ή εθνικά σχέδια δράσης θα πρέπει να ελέγχονται ως προς τη συμφωνία τους με αυτά.

5.2. Κατηγορίες μέτρων διαχείρισης

Η κατηγοριοποίηση των μέτρων διαχείρισης μπορεί να γίνει ανάλογα με δύο βάσεις. Πρώτον, **ανάλογα με τον τύπο της επέμβασης**, τα μέτρα διαχείρισης διακρίνονται σε δύο ομάδες: 1) τα ενεργητικά μέτρα, τα οποία σε σχέση με τον βαθμό επέμβασης διακρίνονται σε μέτρα α) περιορισμένης επέμβασης και β) εκτεταμένης επέμβασης, και 2) τα ρυθμιστικά μέτρα.

Δεύτερον, τα μέτρα μπορεί να κατηγοριοποιούνται **ανάλογα με το είδος τους, το οικοσύστημα στο οποίο προτείνεται να εφαρμοσθούν και τον φορέα υλοποίησής τους** σε: μέτρα διαχείρισης δασών, λιβαδιών, γεωργικών εκτάσεων, υδατικών πόρων, εδαφικών πόρων, τύπων οικοτόπων, ειδών, μέτρα διαχείρισης επισκεπτών, επικοινωνίας, ενημέρωσης και εκπαίδευσης του κοινού, φύλαξης ή και επόπτευσης κ.λπ. Επισημαίνεται ότι η διάκριση ανά φορέα υλοποίησης εξυπηρετεί τον προγραμματισμό των δράσεων (βλ. παρακάτω). Στον κατάλογο αυτόν περιλαμβάνονται τα

περισσότερα μέτρα διαχείρισης, ωστόσο δεν εξαντλείται εδώ το αντικείμενο. Οι φορείς μπορεί να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν μέτρα διαχείρισης που δεν περιλαμβάνονται στις ανωτέρω ομάδες μέτρων.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τον τύπο της επέμβασης, διακρίνονται:

1) **Ενεργητικά μέτρα**

- *Μέτρα περιορισμένης επέμβασης:* χρησιμοποιούνται όταν εκτιμάται ότι υπάρχουν οι απαραίτητες συνθήκες ή προϋποθέσεις για την επίτευξη των ειδικών σκοπών με μικρές μόνο επεμβάσεις. Αφορούν κυρίως σε μικρές κλίμακας μέτρα αποκατάστασης τύπων οικοτόπων και ενδιαιτημάτων ειδών, καθώς και σε ορισμένα μέτρα ελέγχου των πληθυσμών των ειδών (π.χ. περίφραξη μιας έκτασης για τη διευκόλυνση της επαναφοράς ενός τύπου οικοτόπου που είχε υποβαθμισθεί από τη βόσκηση).
- *Μέτρα εκτεταμένης επέμβασης:* επιλογές αυτής της κατηγορίας χρησιμοποιούνται όταν εκτιμάται ότι απουσιάζει μέρος των απαραίτητων συνθηκών για την επίτευξη των ειδικών σκοπών. Τα μέτρα στην περίπτωση αυτή αφορούν την αποκατάσταση αυτών των συνθηκών. Στην ομάδα αυτή ανήκουν κυρίως μεγάλης κλίμακας μέτρα αποκατάστασης πληθυσμών ειδών (π.χ. η επανεισαγωγή ειδών) και μέτρα αποκατάστασης ενδιαιτημάτων και τύπων οικοτόπων (π.χ. η αποκατάσταση ανοικτών επιφανειών νερού σε λίμνη μέσω της ανύψωσης της στάθμης του νερού με κατασκευή αναχώματος).

2) **Ρυθμιστικά μέτρα**

Μέτρα διαχείρισης είναι και οι ρυθμίσεις θεσμικού τύπου, όπως Δασικές Απαγορευτικές Διατάξεις, περιορισμοί στην οδική πρόσβαση με απόφαση του αρμόδιου ΟΤΑ και της Αστυνομίας, αποφάσεις των λιμενικών αρχών κ.λπ.

Σε ό,τι αφορά την κατηγοριοποίηση ανάλογα με το είδος των μέτρων, το οικοσύστημα στο οποίο προτείνεται να εφαρμοσθούν (π.χ. μέτρα διαχείρισης δασών ή γεωργικών οικοσυστημάτων) και τον φορέα υλοποίησής τους, τα μέτρα μπορεί να ομαδοποιηθούν ως ακολούθως:

- *Μέτρα διαχείρισης δασών:* τα μέτρα αφορούν σε δάση και δασικές εκτάσεις που υπάγονται στις διατάξεις της δασικής νομοθεσίας (Ν. 3208/2003). Τα μέτρα διαχείρισης των δασών που προβλέπονται από τα σχέδια διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής μπορεί να ενσωματώνονται στα δασικά διαχειριστικά

σχέδια. Ενδεικτικά μέτρα της κατηγορίας αυτής είναι η αναγωγή πρεμνοφυών δασών, η επιμήκυνση του περιόδου χρόνου, ο περιορισμός χρήσης μηχανημάτων στην υλοτομία, η μη υλοτομία γύρω από δέντρα που φέρουν φωλιές αρπακτικών, ο περιορισμός χρήσης των δασικών δρόμων από το κοινό, η ελεγχόμενη βόσκηση ορισμένων συστάδων για τον έλεγχο της υποβλάστησης κ.ά. Γενικότερα, είναι σκόπιμη η διαβούλευση με τη δασική υπηρεσία ως προς το περιεχόμενο και τους τρόπους υλοποίησης των μέτρων.

- *Μέτρα διαχείρισης λιβαδιών:* αφορούν συνήθως βοσκόμενες εκτάσεις ποολίβαδων και θαμνολίβαδων. Επισημαίνεται ότι ιδιαίτερος στα ποολίβαδα της υπαλπικής ζώνης υπάρχουν σε αρκετές περιπτώσεις περίπλοκα συστήματα απονομής δικαιωμάτων (δουλειών) βοσκής που δυσχεραίνουν ιδιαίτερος την εφαρμογή διαχειριστικών μέτρων (Παπαναστάσης κ.ά. 2001). Συνήθως εμπλεκόμενες υπηρεσίες είναι οι δασικές και οι γεωργικές, ενώ σε ό,τι αφορά έργα υποδομών αρμοδιότητες έχουν και οι ΟΤΑ και οι τεχνικές υπηρεσίες των νομαρχιών. Ενδεικτικά μέτρα της κατηγορίας αυτής είναι η διάκριση λιβαδικών μονάδων για την κατά χώρο και χρόνο οργάνωση της βόσκησης, η ρύθμιση της βόσκησης σε περιόδους που κρίνονται κρίσιμες για τη διατήρηση ορισμένων ειδών φυτών ή ζώων, η θέσπιση ανώτατου αριθμού ζώων που μπορεί να βρισκονται ταυτοχρόνως στην ίδια περιοχή, η ρύθμιση της χρήσης φωτιάς για τον έλεγχο της ξυλώδους βλάστησης.
- *Μέτρα διαχείρισης γεωργικών εκτάσεων:* τα μέτρα αυτά κατά κανόνα αφορούν ιδιωτικές εκτάσεις και η υλοποίησή τους εξαρτάται από συμφωνίες που γίνονται με τους ιδιοκτήτες, σε εθελοντική βάση. Ενδεικτικά μέτρα της κατηγορίας αυτής είναι η δημιουργία και συντήρηση φυτοφρακτών και μικρών εκτάσεων με φυσική βλάστηση, η εφαρμογή ορθών γεωργικών πρακτικών, η οργάνωση του δικτύου των γεωργικών δρόμων ώστε να μην επιβαρύνουν αισθητικά και οικολογικά το τοπίο.
- *Μέτρα διαχείρισης υδατικών πόρων:* εδώ περιλαμβάνονται μέτρα διαχείρισης των υδατικών πόρων στην προστατευόμενη περιοχή. Σε περιοχές όπου λειτουργούν αρδευτικές γεωτρήσεις ή συλλογικά αρδευτικά δίκτυα, οι Τοπικοί Οργανισμοί Εγγείων Βελτιώσεων έχουν την ευθύνη ρυθμίσεων της διανομής του νερού και της λειτουργίας των διαφόρων εγκαταστάσεων. Με τον νέο Νόμο 3199/2003 «προστασία και διαχείριση υδάτων-εναρμόνιση με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 23ης Οκτω-

βρίου 2000» προβλέπεται η ίδρυση Διευθύνσεων Υδάτων στις Περιφέρειες, στις αρμοδιότητες των οποίων υπάγεται μεταξύ άλλων η εφαρμογή όλων των στόχων και προτύπων που προβλέπονται για τις προστατευόμενες περιοχές. Είναι σκόπιμη η διαβούλευση με τις αρμόδιες υπηρεσίες ως προς το περιεχόμενο και τους τρόπους υλοποίησης των μέτρων που προβλέπονται από το σχέδιο διαχείρισης.

- *Μέτρα προστασίας των εδαφικών πόρων:* τέτοια μέτρα λαμβάνονται, εφόσον στην περιοχή υπάρχουν έντονα προβλήματα υποβάθμισης των εδαφικών πόρων. Τα μέτρα αυτά πρέπει να ακολουθούν τις κατευθύνσεις του Εθνικού Προγράμματος Δράσης κατά της Ερημοποίησης και της Θεματικής Στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διατήρηση των εδαφικών πόρων που εντάσσεται στο 6ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον.
- *Μέτρα διαχείρισης τύπων οικοτόπων:* περιλαμβάνουν μέτρα για τη διατήρηση, ανόρθωση και αποκατάσταση συγκεκριμένων τύπων οικοτόπων, κυρίως αυτών που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.
- *Μέτρα διαχείρισης ειδών:* μέτρα που αφορούν σημαντικά είδη και τα ενδιαιτήματά τους. Για τα είδη αυτά μπορεί να υπάρχουν ευρωπαϊκά ή εθνικά Σχέδια Δράσης. Ιδιαίτερος σε ό,τι αφορά στα είδη επισημαίνεται ότι συνήθως οι ειδικοί σκοποί εκπληρώνονται με τη λήψη μέτρων διαχείρισης των ενδιαιτημάτων τους. Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου τα μέτρα διαχείρισης πρέπει να εστιάζουν σε αυτό καθεαυτό το είδος. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα προτεινόμενα μέτρα διαχείρισης αφορούν είτε στον έλεγχο των πληθυσμών (π.χ. μέτρα για την αύξηση ή τη μείωση ή τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης των πληθυσμών τους) είτε στην επανεισαγωγή ειδών σε περιοχές της φυσικής εξάπλωσής τους από τις οποίες, για διάφορους λόγους, έχουν εκλείψει.

Η επανεισαγωγή ειδών, ως μέτρο διαχείρισης, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλη προσοχή και περίσκεψη και υπό την απόλυτη προϋπόθεση ότι αφενός έχουν αρθεί τα αίτια που προκάλεσαν την εξαφάνιση αφετέρου οι συνθήκες του ενδιαιτήματος ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των ειδών που επανεισαχθούν. Επίσης, τα άτομα των ειδών τα οποία θα επανεισαχθούν δεν πρέπει να έχουν αναπτυχθεί και αυξηθεί με τρόπο που να αντίκειται ολοκληρωτικά στις διεργασίες της φυσικής επιλογής. Επιπλέον, επιβάλλεται η λήψη όλων των αναγκαίων

υποστηρικτικών μέτρων για τη διασφάλιση της επιτυχίας του εγχειρήματος.

Επισημαίνεται περαιτέρω ότι στην επανεισαγωγή ειδών θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι α) το εγχείρημα δεν θα έχει επιπτώσεις στο οικοσύστημα, στα ενδιαιτήματα και στις βιοκοινωνίες, β) η σύλληψη, μεταφορά και ελευθέρωση των ατόμων θα γίνεται με τρόπο, ώστε ούτε για τα μεμονωμένα άτομα ούτε για τους πληθυσμούς από τους οποίους προέρχονται να γίνεται οποιαδήποτε παράβαση της Σύμβασης CITES για την εμπορία των ειδών που κινδυνεύουν με εξαφάνιση και γ) τα άτομα θα προέρχονται από περιβάλλον αντίστοιχο με αυτό του προορισμού.

Τέλος, στην περίπτωση ενίσχυσης (εμπλουτισμού) υπάρχοντος πληθυσμού με άτομα από άλλη περιοχή πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη διατήρηση της γενετικής καθαρότητας του υπάρχοντος πληθυσμού.

- *Επόπτευση ή και φύλαξη*: στις προστατευόμενες περιοχές υπάρχει ανάγκη α) επόπτευσης ή και φύλαξης της περιοχής, β) εφαρμογής των όρων που προβλέπονται από την ΚΥΑ και τον Κανονισμό Διοίκησης και Λειτουργίας και γ) επόπτευσης ή και φύλαξης των υποδομών του φορέα διαχείρισης. Αναγκαία στο πλαίσιο αυτό είναι η συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες, π.χ. τη Δασική Υπηρεσία, το Λιμενικό κ.λπ., η οποία μπορεί να εξειδικεύεται μέσω πρωτοκόλλου συνεργασίας.
- *Επικοινωνία, ενημέρωση, και εκπαίδευση του κοινού*: μία από τις αρμοδιότητες των φορέων διαχείρισης είναι «η ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση του πληθυσμού σε θέματα αναγόμενα στις αρμοδιότητες και τους σκοπούς των φορέων διαχείρισης, καθώς και στην προστασία των περιοχών ευθύνης τους». Το σχέδιο επικοινωνίας, ενημέρωσης και εκπαίδευσης του κοινού για την προστατευόμενη περιοχή είναι σκόπιμο να εντάσσεται στο σχέδιο διαχείρισης της περιοχής, καθώς έτσι εξασφαλίζεται η συμβατότητα του σκοπού ενημέρωσης με τους ειδικούς σκοπούς διαχείρισης και οι αντίστοιχες δράσεις μπορεί να είναι πιο εστιασμένες στα προστατευόμενα αντικείμενα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ενημέρωση είναι περισσότερο εργαλείο άσκησης διαχείρισης παρά μια μεμονωμένη δραστηριότητα. Μέσα από σωστά σχεδιασμένα έργα περιβαλλοντικής ενημέρωσης οι αρμόδιοι για τον σχεδιασμό και την άσκηση της διαχείρισης προσπαθούν να επηρεάσουν, να αλλάξουν στάσεις, απόψεις και συμπεριφορές κοινωνικών ομάδων. Η διαδικασία

αυτή είναι χρονοβόρα και γι' αυτό θα πρέπει να γίνεται σταδιακά και να τοποθετούνται κάθε φορά εφικτοί σκοποί ενήμερωσης. Η σταδιακή προσέγγιση δεν είναι θεαματική, αλλά έχει αποτελέσματα (Κατσακιώρη 2001).

- *Διαχείριση επισκεπτών:* στις αμοδιότητες των φορέων διαχείρισης υπάγονται η ίδρυση κέντρων πληροφόρησης, η προώθηση, υποστήριξη, οργάνωση και εφαρμογή οικοτουριστικών προγραμμάτων, η έκδοση αδειών ξενάγησης κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό να αποφασίσει ο φορέας διαχείρισης, με βάση τα προστατευόμενα αντικείμενα και τους σκοπούς που έχει θέσει, για τη γενική πρόσβαση και τη χρησιμοποίηση τμημάτων ή του συνόλου της περιοχής για αναψυχή και τουρισμό. Ενδεχόμενες επιλογές είναι π.χ. κλειστή είσοδος, περιορισμένη είσοδος, ανοιχτή είσοδος επισκεπτών. Πολλές προστατευόμενες περιοχές, σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις, είναι χρήσιμο να είναι ελεγχόμενα επισκέψιμες από το κοινό, πράγμα που μπορεί να συμβάλλει τόσο στην αύξηση της οικολογικής ευαισθησίας όσο και στην ανάπτυξη μορφών αειφόρου τουρισμού, επ' ωφελεία του τοπικού πληθυσμού, γεγονός που βελτιώνει το βιοτικό επίπεδο στην περιοχή και βοηθά στην άμβλυνση αντιθέσεων σχετικά με τους περιορισμούς που θεσπίζονται για την προστασία της περιοχής.

Η διαχείριση των επισκεπτών μιας προστατευόμενης περιοχής απαιτεί σχεδιασμό και προσεκτικά βήματα. Και εδώ σημειώνεται ότι ο σχεδιασμός της διαχείρισης των επισκεπτών είναι χρήσιμο να εντάσσεται στις προβλέψεις του σχεδίου διαχείρισης, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι υπηρετούνται οι ειδικοί σκοποί διαχείρισης. Βασικά στοιχεία που θα πρέπει να προβλέπονται στον σχεδιασμό της διαχείρισης των επισκεπτών είναι (Ceballos-Lascurain 1996):

Ανάλυση των χαρακτηριστικών επισκεψιμότητας. Ουσιαστικό στοιχείο για τον σχεδιασμό της διαχείρισης των επισκεπτών είναι η λεπτομερής μελέτη των επισκεπτών της περιοχής (αριθμός επισκεπτών, τυπολογία, προτιμήσεις, απαιτήσεις κ.λπ.). Κατ' ελάχιστον, θα πρέπει να τηρούνται τα ακόλουθα: ανάλυση των γνωρισμάτων των επισκεπτών, των προτύπων επισκεψιμότητας και των επιπτώσεών τους στην περιοχή, των προσδοκιών των επισκεπτών και του βαθμού πλήρωσής τους, καθώς και παρακολούθηση και αξιολόγηση της διαδικασίας επισκεψιμότητας.

Δημιουργία νέων ή προσαρμογή υπαρχουσών υποδομών για τους επισκέπτες. Τέτοιες υποδομές εξυπηρετούν τους επισκέπτες και συνήθως κατασκευάζονται σε περιφερειακές ζώνες.

Σχεδιασμός συστήματος ερμηνείας περιβάλλοντος. Εκθέσεις, ενημερωτικές πινακίδες, μονοπάτια, φυλλάδια κ.λπ., αποτελούν βάση για τη μύηση των επισκεπτών στις αξίες της περιοχής και βοήθεια για την προσαρμογή της συμπεριφοράς τους στις απαιτήσεις διατήρησης της περιοχής.

Διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης. Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να στοχεύουν στο προσωπικό του φορέα διαχείρισης ή άλλων υπηρεσιών που απασχολείται στις προστατευόμενες περιοχές, καθώς και στους ξεναγούς και τους τουριστικούς πράκτορες που δραστηριοποιούνται στις περιοχές αυτές.

5.3. Διάρθρωση σε μονάδες διαχείρισης

Η διαχείριση περιοχών που έχουν μεγάλη έκταση ή αποτελούνται από πολλά οικοσυστήματα διευκολύνεται με τη διάκριση μονάδων διαχείρισης. Ως μονάδα διαχείρισης ορίζεται μια έκταση για την οποία έχει τεθεί ο ίδιος ειδικός σκοπός και προτείνονται τα ίδια μέτρα διαχείρισης. Βασική μέριμνα στην επιλογή της υποδιάρθρωσης που θα χρησιμοποιηθεί είναι η μονιμότητα των μονάδων, οι οποίες χρησιμοποιούνται ως βάση αναφοράς σε όλα τα επόμενα σχέδια διαχείρισης. Η επιλογή γίνεται με:

- *Οικολογικά κριτήρια*, που ομαδοποιούν συγγενείς τύπους οικότοπων όπως π.χ. δασικές εκτάσεις με παρόμοια είδη, ένα τμήμα της παράκτιας ζώνης στο οποίο μπορεί να περιλαμβάνονται η παραλία, οι αμμόλοφοι, αλοέλη, γεωργικές εκτάσεις με όμοιες καλλιέργειες που περιλαμβάνονται στο ενδιαίτημα κάποιου είδους κ.λπ.
- *Λειτουργικά κριτήρια*, όπως η κυριαρχία κάποιας χρήσης γης (π.χ. αναψυχή, κυνήγι, γεωργία, υποδομές, οικισμοί), η εφαρμογή μιας ομάδας μέτρων διαχείρισης ή οι ανάγκες φύλαξης ή και επόπτευσης.
- *Διοικητικά κριτήρια*. Τέτοια μπορεί να είναι η υπαγωγή της περιοχής σε δύο διαφορετικές διοικητικές μονάδες της ίδιας υπηρεσίας.

5.4. Χάρτες μέτρων διαχείρισης

Χάρτης 5.1. Χάρτης μέτρων διαχείρισης. Πρόκειται για τον βασικό χάρτη των θέσεων εφαρμογής των μέτρων διαχείρισης. Τα μέτρα διαχείρισης είναι σκόπιμο να παρουσιάζονται με τυποποιημένα σύμβολα και κωδικούς. Η κλίμακα των χαρτών αυτών πρέπει να είναι τέτοια που να εξασφαλίζει τον εντοπισμό των θέσεων των μέτρων. Τα μέτρα διαχείρισης μπορεί να ομαδοποιούνται.

Χάρτες 5.2-κ. Χάρτες εφαρμογής μέτρων διαχείρισης. Για την εφαρμογή ορισμένων μέτρων που απαιτούν μεγάλη ακρίβεια μπορεί να συντάσσονται και ειδικοί χάρτες εφαρμογής κλίμακας 1:5.000 ή 1:10.000. Οι χάρτες αυτοί αριθμοδοτούνται 5.2-1, 5.2-2 κ.ο.κ. Τα τεχνικά και τοπογραφικά σχέδια που προβλέπονται από την πολεοδομική νομοθεσία για οικοδομικές εργασίες που τυχόν περιλαμβάνονται σε κάποια μέτρα διαχείρισης, μπορούν να μην εμφανίζονται στους χάρτες του σχεδίου διαχείρισης αλλά να υπάρχει η παραπομπή στα στοιχεία και τη θέση του φακέλου.

Πίνακας θέσεων μέτρων διαχείρισης

Για τη διευκόλυνση του εντοπισμού των μέτρων μπορεί να συντάσσεται πίνακας των γεωγραφικών συντεταγμένων των μέτρων διαχείρισης. Οι συντεταγμένες είναι χρήσιμο να δίνονται τόσο σε φ^ο, λ^ο όσο και στο ΕΓΣΑ 87.

6. Παρακολούθηση

Σύμφωνα με τον Ν.2742/99 η παρακολούθηση των προστατευόμενων περιοχών του Ν.1650/86 είναι αρμοδιότητα των φορέων διαχείρισης (Άρθρο 15, παρ.1 εδαφ. α του Ν.2742/99) ή των οργανισμών στους οποίους έχει ανατεθεί η παρακολούθηση (Άρθρο 15, παρ.1 εδαφ. γ του Ν.2742/99).

Η παρακολούθηση αποβλέπει στην επίτευξη των ειδικών σκοπών του σχεδίου διαχείρισης και μακροπρόθεσμα του γενικού σκοπού κήρυξης της προστατευόμενης περιοχής. Η κυριότερη λειτουργία της παρακολούθησης, η οποία οργανώνεται σε ένα πρόγραμμα παρακολούθησης, είναι να τροφοδοτεί με δεδομένα τον φορέα διαχείρισης ώστε να αξιολογεί αν έχουν επιτευχθεί οι ειδικοί σκοποί διαχείρισης ή όχι, και επιτρέπει την άμεση απόκριση σε περιπτώ-

σεις όπου διαπιστωθεί ότι απαιτείται τροποποίηση των μέτρων διαχείρισης (διόρθωση, λήψη πρόσθετων ή ακύρωση εφαρμογής μέτρων). Η διατύπωση των σκοπών της παρακολούθησης είναι το πλέον κρίσιμο στάδιο στον σχεδιασμό ενός προγράμματος παρακολούθησης (Hellawell 1991 από Αναγνωστοπούλου 1996).

Η παρακολούθηση διακρίνεται σε δύο μεγάλες ενότητες:

- **Παρακολούθηση του φυσικού περιβάλλοντος.** Η παρακολούθηση του φυσικού περιβάλλοντος αποσκοπεί στην αξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος σε σχέση με τους σκοπούς διαχείρισης της περιοχής και τροφοδοτεί την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης (βλ. παρακάτω). Σύμφωνα με την Αναγνωστοπούλου (1996) η παρακολούθηση του φυσικού περιβάλλοντος διακρίνεται σε τρία επίπεδα: α) περιοχής, β) τύπων οικοτόπων και γ) ειδών. Διενεργείται μέσω της καταγραφής διαφόρων παραμέτρων των προστατευόμενων αντικειμένων (συνήθως αυτών που έχουν αξιολογηθεί, όπως η κατάσταση διατήρησης).
- **Παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης.** Η αποτελεσματικότητα της διαχείρισης (management effectiveness) μπορεί να περιλαμβάνει τρία στοιχεία: α) θέματα σχεδιασμού, β) καταλληλότητα συστήματος διαχείρισης και γ) επίτευξη σκοπών διαχείρισης (Hocking κ.ά. 2000). Η παρακολούθηση επιτρέπει την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης σε σχέση με τους οικονομικούς πόρους, τα τεχνικά μέσα και το ανθρώπινο δυναμικό που είχε στη διάθεσή της. Η πραγματική αξία της αξιολόγησης είναι ότι αυτή διδάσκει τον φορέα διαχείρισης να οικοδομήσει πάνω στην ίδια την πείρα του και να προσαρμοστεί με όποιον τρόπο χρειάζεται, ώστε να πετύχει τους σκοπούς του με τη μέγιστη δυνατή αποδοτικότητα. Με τις πολυάριθμες οικολογικές και κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους που είναι σε θέση να επηρεάσουν τη διαχείριση, ιδιαίτερα όταν αυτή περιλαμβάνει την προστασία πολύπλοκων φυσικών συστημάτων, έχει μεγάλη σπουδαιότητα οι αξιολογήσεις αυτές να παρέχουν στον φορέα διαχείρισης συνεχείς κατευθύνσεις οι οποίες θα τον βοηθήσουν να προσαρμόσει τις δράσεις του. Το σχέδιο διαχείρισης είναι σκόπιμο στην ενότητα αυτή να προτείνει έναν μηχανισμό ελέγχου της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης. Σε αυτόν, ιδιαίτερη σημασία έχει η παρακολούθηση των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων από την εφαρμογή των μέτρων.

Ενδείκτες

Οι ενδείκτες είναι μετρήσιμες παράμετροι, οι τιμές των οποίων υποδεικνύουν κάποια μεταβολή που έχει συντελεστεί, συντελείται, ή πρόκειται να συντελεστεί. Ο αριθμός των παραμέτρων που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ένα πρόγραμμα παρακολούθησης είναι τεράστιος. Το κόστος και η αποδοτικότητα (αξία ως ενδείκτες, έγκαιρη προειδοποίηση), διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό ανάμεσα σε διαφορετικούς ενδείκτες. Γι' αυτό η επιλογή τους είναι ένα από τα πλέον κρίρια θέματα στον σχεδιασμό ενός προγράμματος παρακολούθησης. Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε ότι οι ενδείκτες πρέπει να επιλέγονται ανάλογα με τους σκοπούς της παρακολούθησης, τον τύπο των μεταβολών, τον τύπο του οικοσυστήματος, τη χωρική και χρονική κλίμακα, τη διαθέσιμη γνώση και τους διαθέσιμους πόρους.

Τα αποτελέσματα της παρακολούθησης του φυσικού περιβάλλοντος αξιοποιούνται α) στη σύνταξη, από τον φορέα διαχείρισης, ετήσιας έκθεσης αξιολόγησης της εφαρμογής των ρυθμίσεων που καθορίζουν οι οικείες κανονιστικές πράξεις, οι κανονισμοί διοίκησης και λειτουργίας και τα σχέδια διαχείρισης (Ν. 2742/1999, Άρθρο 16, παρ. 3), β) στην αξιολόγηση του σχεδίου διαχείρισης και στην αναθεώρησή του στην πενταετία ή την τροποποίησή του νωρίτερα. Τα αποτελέσματα της παρακολούθησης και αξιολόγησης της διαχείρισης χρησιμοποιούνται για τη βελτίωση της λειτουργίας του φορέα διαχείρισης (Αναγνωστοπούλου 1996).

7. Πρόγραμμα δράσης

Στο κεφάλαιο αυτό του σχεδίου διαχείρισης παρατίθενται τα στοιχεία προγραμματισμού των μέτρων διαχείρισης και του προγράμματος παρακολούθησης. Εδώ περιγράφονται τα επιμέρους έργα και οι δράσεις, οι φάσεις, το κόστος, οι πηγές και οι φορείς χρηματοδότησης και οι φορείς υλοποίησής τους στην πενταετία. Ουσιαστικά θα πρέπει να απαντηθεί τι θα γίνει, πού, με ποια προτεραιότητα και χρονική σειρά, ποιος θα το κάνει, πόσο κοστίζει και ποιος θα πληρώσει. Τα ανωτέρω στοιχεία προγραμματισμού είναι χρήσιμο να παρατίθενται σε μορφή πίνακα.

Τα μέτρα διαχείρισης μπορεί να υλοποιούνται από το προσωπικό του φορέα διαχείρισης, από άλλους φορείς (π.χ. Δασική Υπηρε-

σία, ΟΤΑ), ή με ανάθεση από τρίτους, ανάλογα με το είδος των μέτρων, τη διοικητική οργάνωση και τη στελέχωση του φορέα διαχείρισης και το μέγεθος και την ποικιλότητα των οικοσυστημάτων της προστατευόμενης περιοχής.

Στα ετήσια και πενταετή προγράμματα εργασιών, τα στοιχεία προγραμματισμού εξειδικεύονται και για το κάθε μέτρο αναλύονται οι απαιτήσεις του σε πόρους.

8. Βιβλιογραφία και πηγές πληροφόρησης

8.1. Βάσεις δεδομένων και γεωγραφικό υλικό

Για τις βάσεις δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν ως πηγή πληροφοριών είναι χρήσιμο να δίνονται οι ακόλουθες πληροφορίες:

- Όνομα βάσης.
- Οργανισμός που την τηρεί και υπεύθυνος τήρησης δεδομένων.
- Ημερομηνία τελευταίας ενημέρωσης.
- Μορφή βάσης (αναλογική ή ψηφιακή).
- Τύπος πρόσβασης (δημόσια, περιορισμένη). Αν είναι περιορισμένη αναφέρονται τα δικαιώματα χρήσης.

Για τα γεωγραφικά δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν ως πηγή πληροφοριών είναι χρήσιμο να δίνονται οι ακόλουθες πληροφορίες:

- Όνομα ή κωδικός δεδομένων.
- Είδος δεδομένων (χάρτης, πληροφορίες συντεταγμένων, εικόνα, άλλο).
- Ημερομηνία σύνταξης ή λήψης και όνομα υπευθύνου σύνταξης (πρόσωπο ή οργανισμός).
- Μορφή (αναλογική, ψηφιακή). Εφόσον είναι ψηφιακή αναφέρεται η μορφή του αρχείου. Εφόσον πρόκειται για ψηφιακή εικόνα αναφέρεται ο τύπος της συσκευής που την συνέλεξε και τα επίπεδα πληροφορίας που περιλαμβάνει.
- Κλίμακα (εφόσον είναι χάρτης ή αεροφωτογραφία), σύστημα συντεταγμένων (για χάρτες ή εξαρτημένες εικόνες) και διανομή (για χάρτες).
- Τύπος πρόσβασης (δημόσια, περιορισμένη). Αν είναι περιορισμένη αναφέρονται τα δικαιώματα χρήσης.

Εφόσον έχουν χρησιμοποιηθεί πολλά δεδομένα με τα ίδια γνωρίσματα, πλην του ονόματος ή κωδικού, τα γνωρίσματα αναφέρονται μια φορά και ακολουθεί κατάλογος των δεδομένων.

8.2. Βιβλιογραφικές αναφορές

Οι βιβλιογραφικές αναφορές είναι σκόπιμο να συνοδεύονται με αύξοντα αριθμό κατά την αλφαβητική τους κατάταξη για να διευκολύνεται η παραπομπή σε αυτούς σε πίνακες και διαγράμματα όπου η αναφορά ονομάτων είναι δύσκολη.

Παραρτήματα

Εδώ περιλαμβάνονται στοιχεία περιγραφής (π.χ. κατάλογοι ειδών, οικονομικά στοιχεία περιοχής) που λόγω του όγκου τους δεν ενσωματώνονται στο κυρίως σώμα του σχεδίου διαχείρισης.

Χάρτες

Η κλίμακα των χαρτών του σχεδίου διαχείρισης μπορεί να κυμαίνεται, ανάλογα με το μέγεθος της περιοχής και των μονάδων διαχείρισης που έχουν επιλεγεί. Το προβολικό σύστημα των χαρτών θα είναι το ΕΓΣΑ 87. Σε κάθε χάρτη θα πρέπει να υπάρχει διάγραμμα διανομής του με υπόβαθρο το περίγραμμα της περιοχής. Εφόσον η διανομή δεν ακολουθεί κάποια διανομή της ΓΥΣ, θα πρέπει να γίνει ξεχωριστή κωδικοποίηση και για κάθε επιμέρους χάρτη θα πρέπει να υπάρχει αντιστοίχιση με τις διανομές της ΓΥΣ (από την κλίμακα 1:5.000 έως την κλίμακα 1:100.000).

Οι χάρτες για το ίδιο θεματικό αντικείμενο μεταξύ διαδοχικών διαχειριστικών περιόδων είναι σκόπιμο να μην αλλάζουν κλίμακες και περιοχές αναφοράς για τη διευκόλυνση των χρηστών τους.

Τα υπομνήματα που χρησιμοποιούνται είναι σκόπιμο να ακολουθούν τυχόν εθνικά ή διεθνή πρότυπα.

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamus, P.R., E.J. Clarain, Jr. R.D. Smith and R.E. Young. 1987. Wetland Evaluation Technique (WET), Volume II: Methodology. US Army Corps of Engineers, Waterways Experiment Station, Vicksburg, Mississippi. Operation Draft Technical Report Y-87 and Federal Highway Administration (FHWA-IP-88-029).
- Alexander, M. 1996. A guide to the production of management plans for nature reserves and protected areas. Countryside Council for Wales. Bangor. 102 p.
- Ανεγνωστοπούλου, Μαρία (συντονίστρια έκδοσης). 1996. Οδηγός παρακολούθησης περιοχών του Δικτύου "Φύση 2000". Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας/Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ). Θέση. 163 σελ.
- Bines, T.J. (editor). 1999. Eurosite Management Planning Toolkit. EUROSITE. 200 p + ii Annexes.
- Bossard, M., J. Feranec and J. Otahel. 2000. CORINE land cover technical guide-Addendum 2000. European Environment Agency. Copenhagen. 105p.
- Ceballos-Lascurain H. 1996. Tourism, ecotourism, and protected areas: The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK. xiv+ 301p.
- Conference of the Parties to the Ramsar Convention. 8th Meeting. 2002. Resolution VIII. 14. New guidelines for management planning for Ramsar sites and other wetlands. 38 p.
- Devillers P. and J. Devillers-Terschuren 1996. A classification of palearctic habitats and preliminary list of priority habitats in Council of Europe Member States. Council of Europe, Brussels.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 1996. Ελεξηγηματικές σημειώσεις Τυποποιημένου Εντύπου Δεδομένων. 25 σελ.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 2000. Διαχείριση των περιοχών του Δικτύου Natura 2000. Οι διατάξεις του Άρθρου 6 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τα ενδιαίτηματα. Λουξεμβούργο. Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 69 σελ.
- Hellawell, J.M. 1991. Development of a rational for monitoring. p.p. 1-14. In F.B. Goldsmith (editor). Monitoring for conservation and ecology. Chapman and Hall, London.
- Hocking, M., S. Stolton, and N. Dudley. 2000. Evaluating effectiveness: A framework for assessing the management of protected areas. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. x + 121 p.
- Zonneveld, I.S. 1995. Land ecology. Academic Publishing. Amsterdam. 199p.

- Idle E.T. and J.H. Bines. 2004. Management planning for protected areas. A guide for practitioners and their bosses. 34p.
- IUCN. 2001. IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1. IUCN, Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge.UK. 32 p.
- Καραβέλλας, Δ., Γ. Κατσαδωράκης, Π. Μαραγκού, Θ. Νάντσου και Ε. Σβορώνου. 2003. Διαχείριση προστατευόμενων περιοχών: οδηγός ορθής πρακτικής. WWF-ΕΛΛΑΣ. ΥΠΕΧΩΔΕ. 166 σελ.
- Καρανδεινός, Μ. (υπεύθ. έκδοσης). 1992. Το Κόκκινο Βιβλίο των απειλούμενων σπονδυλόζων της Ελλάδας. Αθήνα. Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία. 356 σελ.
- Κατσακιώρη Μ. 2001. Κατευθυντήριες γραμμές για τον σχεδιασμό έργων υμερόρωσης και ευαισθητοποίησης κοινού σε θέματα υγροτόπων. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ). Θεσσαλονίκη. 23 σελ.+ Παράρτημα.
- Μαυρομαμάτης, Γ.Ν. 1980. Το βιοκλίμα της Ελλάδος. Σχέσεις κλίματος και φυσικής βλαστήσεως. Δασική Έρευνα 1 (παράρτημα). Αθήνα. 63 σελ.
- Ντάφης, Σ., Εύα Παπαστεργιάδου, Ευθαλία Λαζαρίδου και Μαρία Τσιαφούλη. 2001. Τεχνικός οδηγός αναγνώρισης, περιγραφής και χαρτογράφησης τύπων της Ελλάδας. Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ). Θέση. 393 σελ.
- Ντάφης, Σ. 1973. Ταξινόμησης της δασικής βλαστήσεως της Ελλάδος. Επιστημονική Επετηρίς της Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής. Τομ. ΙΕ' τεύχ. Β'. Θεσσαλονίκη.
- Παπαναστάσης, Β.Π, Ι. Ισπικούδης, Μ. Βραχνάκης, Κατερίνα Ιώβη, Γ. Τσουγκράκης, και Δ. Μπούσμπουρας. 2001. Ειδική λιδαδοπονική μελέτη λιβαδιών κορυφών όρους Γράμμος. Δράση Α.α.Π του έργου LIFE-Nature 99 "Εφαρμογή Διαχειριστικών Σχεδίων στις περιοχές Γράμμου και Ροδόπης". Θεσσαλονίκη. Αρχτούρος, Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας Α.Π.Θ. 80 σελ + iii Παραρτήματα.
- Παπαστεργιάδου, Εύα, Βασιλική Τσιαούση, Σ. Γκατζογιάννης και Σ. Ντάφης. 1995. Προδιαγραφές σύνταξης ολοκληρωμένων διαχειριστικών σχεδίων προστατευόμενων περιοχών. Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ). Θέση. 51 σελ.
- Phillips, Adrian. 2003. A modern paradigm. pp. 6-7. In: World Conservation. Vth IUCN World Parks Congress. Benefits Beyond Boundaries. Number 2. The IUCN Bulletin. IUCN.

- Phitos, D., A. Strid, S. Snogerup, and W. Greuter. 1995. The Red Data Book of rare and threatened plants of Greece. WWF, Athens. 527 p.
- Secretariat for the Convention on Biological Diversity. 2004. Biodiversity issues for consideration in the planning, establishment and management of protected area sites and networks. CBD Technical Series no. 15. Montreal, SCBD. 164 p. + i to iv.
- Soil Survey Staff 1999. Soil Taxonomy-A basic system of soil classification for making and interpreting soil surveys (Second edition). US Department of Agriculture (USDA). Handbook No. 436. US Printing Office, Washington DC, USA.
- Tucker, G.M. and M.F. Heath 1994. Birds in Europe: their conservation status. Birdlife International (Birdlife Conservation Series no. 3). Cambridge U.K.
- Υπουργείο Ανάπτυξης. 1996. Σχέδιο προγράμματος διαχείρισης των υδατικών πόρων της χώρας. Αθήνα. 413 σελ. + iv παραρτήματα+χάρτες.
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων. 2001. Αναγνώριση και περιγραφή των τύπων οικοτόπων σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον, Υποπρόγραμμα 3. Δράση 3.3.
- Φυτώκα, Ελένη και Θάλεια Λαζαρίδου. 2001. Τεύχος Ειδικών Προδιαγραφών για την αναγνώριση και αποτύπωση των ορίων των ελληνικών υγροτόπων. ΥΠΕΧΩΔΕ-ΕΚΒΥ. Θεσσαλονίκη. 16 σελ. + v Παραρτήματα.
- Χατζηχαράλαμπος, Έλενα και Εύα Παπαστεργιάδου (συντ. έκδοσης). 2000. Τεύχος Ειδικών Προδιαγραφών του έργου "Αναγνώριση, περιγραφή και χαρτογραφική απεικόνιση των ειδών γλωρίδας και πανίδας σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης". ΕΚΒΥ. 95 σελ.
- Χατζηχαράλαμπος, Έλενα και Π. Α. Γεράκης (συντονιστές έκδοσης). 2004. Εκπαιδευτικό πακέτο για τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών. Τεύχος Β: Βασικά κείμενα. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Αθήνα και Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ), Θέριμη 432 σελ. + i Παράρτημα.

